

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Diplomová práce

Bc. Eva Hönigová

Výskyt sociálně patologických jevů u dětí vyrůstajících v dysfunkční
rodině

Olomouc 2012

vedoucí práce: Mgr. Tomáš Kadlec

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 28. 3. 2012

.....

Děkuji Mgr. Tomáši Kadlecovi za podněty a rady, které mi poskytoval při vypracování diplomové práce.

Obsah

1. Úvod	6
2. Charakteristika současné společnosti	8
2.1. Společnost	8
2.2. Současná společnost a rodina.....	9
2.3. Děti a mladiství v současné společnosti.....	10
3. Sociální patologie	12
3.1. Pojem sociální patologie	12
3.2. Společnost a sociální patologie	13
4. Rodina	18
4.1. Proměny moderní rodiny	20
5. Dysfunkční rodina	22
5.1. Funkce rodiny	22
5.2. Vliv dysfunkční rodiny na dítě.....	23
5.3. Pásma funkčnosti rodin.....	28
6. Výskyt sociálně patologických jevů a souvislost těchto jevů s dysfunkcí rodiny.....	30
6.1. Vztahy v rodině, psychická deprivace a subdeprivace dítěte.....	37
6.2. Vliv výchovy na sociálně patologické chování dítěte	39
6.3. Týrané zanedbávané a zneužívané dítě v rodině	42
7. Sociálně patologické jevy u dětí	45
7.1. Závislosti	46
7.1.1. Alkoholová závislost	47
7.1.2. Tabakismus	50
7.1.3. Drogová závislost	51

7.2. Agresivita	52
7.3. Šikana	54
7.4. Kriminalita a delikvence	57
8. Závěr	60
Seznam použité literatury	62
Anotace	

1. Úvod

Sociálně patologické jevy jsou problémem každé společnosti, jejich výskyt je stále častější a následky nepostihují pouze jednice, ale i jeho okolí, potažmo celou společnost. Zločinnost, závislosti, agrese nebo různé jiné typy deviantního chování nejsou vlastní jen dospělé populaci. Deviantní chování se vyskytuje také u dětí a mládeže, jeho vznik může být ovlivněn jak vnějšími tak vnitřními faktory. Z vnějších faktorů se jedná převážně o patologickou socializaci, zejména v rodině.

Tato práce si klade za cíl, analyzovat vliv dysfunkčního rodinného prostředí na dítě a zjistit, za jakých konkrétních podmínek a vlivem kterých determinant u dětí sociálně patologické chování vzniká. Postupem zvoleným k dosažení stanoveného cíle, byla analýza mnoha textů především z oblasti sociologie a sociální patologie, psychologie, pediatrie a pedagogiky. Dále byla zpracovávána a analyzována data renomovaných výzkumů, které jsou v práci interpretována. Jako výchozí oblasti byly zvoleny společnost, sociální patologie a rodina.

Je nesporné, že rodina na dítě a jeho budoucí vývoj působí zejména proto, že se jedná nejpřirozenější a prvotní prostředí, do něhož dítě vstupuje. Negativně může působit rozvod rodičů, neúplnost rodiny, neadekvátní výchovný styl rodičů, týrání, zanedbávání či zneužívání dítěte – souhrnně označováno jako syndrom CAN. Důležitá je také kvalita vazeb mezi dítětem a rodiči je nutné, aby dítě cítilo lásku a oporu, v opačném případě u nich dochází k psychické deprivaci případně subdeprivaci. Patologie v rodině je způsobena nezdravými prvky v chování rodičů například neplněním rodičovských rolí, delikventním chováním rodičů, což může být nadměrná konzumace alkoholu, užívání drog nebo jiné.

V úvodní části práce je definována společnost, jelikož každý jedinec je součástí společnosti, je jí ovlivňován, ale i on ovlivňuje stav společnosti a její budoucí vývoj. Definována je i rodina, děti a mládež, jako nedílná součást společnosti.

V další kapitole jsou uvedeny základní charakteristiky pojmů sociální patologie, deviace, normy a kontrola.

Čtvrtá kapitola se zabývá rodinou, jakožto nejdůležitějším prostředím dítěte. Charakterizuje základní znaky moderní rodiny a nové alternativní formy soužití.

Pátá kapitola je věnována dysfunkční rodině. Jsou v ní uvedeny základní funkce rodiny, možné dysfunkční fungování rodiny, podmínky a vlivy způsobující dysfunkčnost rodiny. Pozornost je zaměřena zejména na vliv neúplné rodiny a nepřítomnosti otcovského

vzoru. Rodina a její fungování je rozdělena do čtyř pásem funkčnosti rodiny – rodina funkční, problémová, dysfunkční a afunkční.

Kapitola číslo šest se zabývá vztahem mezi dysfunkcí v rodině a výskytem sociálně patologického chování u dětí. Jsou to zejména vztahy v rodině, mezi rodiči a dítětem, mezi rodiči. Pokud nejsou vztahy v rodině pro dítě příznivé, chybí pocit lásky a důvěry, dochází k neplnění základních psychických nebo fyzických potřeb dítěte může u něj nastat psychická deprivace nebo subdeprivace. Dalším dysfunkčním faktorem jsou neadekvátní výchovné styly a nedůslednost ve výchově. Nelze opomenout ani týrání, zanedbávání nebo zneužívání dítěte v rodině, jelikož takovéto chování má jednoznačně vliv na budoucí patologický vývoj jedince.

V kapitole číslo sedm jsou stručně charakterizovány sociálně patologické jevy dětí a mládeže, které se v této rizikové skupině vyskytují nejčastěji. Jsou to závislosti – alkoholová, tabáková a drogová, dále agresivita, šikana a kriminalita. Zdůrazňován je především vliv rodiny na výskyt těchto jevů.

2. Charakteristika současné společnosti

2.1. Společnost

Při zkoumání výskytu sociálně patologických jevů u dětí je důležité vzít v potaz společnost, ve které vyrůstají. Dle Krause a Poláčkové¹ je „*výchova a její obsah výrazně determinován společensko – kulturními podmínkami, celkovou úrovní dané společnosti.*“ Přičemž se veškerý obsah výchovy odvíjí na jedné straně od systému věd, úrovně vědění v dané společnosti, na druhé straně od systému hodnot. Výchovný proces je poznamenán stavem společnosti. Kraus poukazuje na skutečnost, že například před padesáti lety se společnost nepotýkala s negativním vlivem medií, nástrahami výrazné technizace života (zejména počítačovou technologií a hracími automaty), komercionalizaci života a dalšími negativními jevy vznikajícími ve společnosti. V současnosti tedy výchovný proces probíhá ve složitějších společensko-kulturních poměrech.² Mění se i míra tolerance k různým jevům a způsobům chování.

Jedinec je tedy členem společnosti, bývá situován v jisté společnosti, což znamená, že se nachází v průsečíku společenských sil. Pohybuje se ve společnosti pečlivě určeným systémem moci a prestiže. Jakmile ví, jaké zaujímá místo ve společnosti, je si vědom toho, že neexistuje mnoho možností, jak je podstatně změnit. Již malému dítěti jsou určeny souřadnice, ve kterých má žít. Za normálního jedince je pak považován ten, kdo žije ve svých určených souřadnicích.³

Sociologický slovník definuje společnost jako: „*Nejobecnější systém lidského soužití.*“⁴ Keller se k pojmu společnost vyjadřuje následovně: „*Pokud hovoříme o společnosti, máme na mysli souhrn individuí jednajících s ohledem na jednání druhých, a to v určitém historickém, prostorovém, kulturním a sociálním kontextu, jehož parametry mohou svým jednáním ovlivňovat jen částečně.*“ Dále dodává, že termín společnost je jen fiktivní zkratkou pro vyjádření těchto skutečností.⁵

¹ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., *ČLOVĚK – PROSTĚDÍ – VÝCHOVA*. Brno: Padio, 2001, s. 47

² Tamtéž s. 43

³ BERGER, P., L. *Pozvání do sociologie*. Praha: Správa sociálního řízení FMO, 1991, s. 63-64

⁴ GEIST, B., *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992,

⁵ KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2009, s. 11

Každý jedinec se stává členem společnosti prostřednictvím socializace. Předpokladem socializace je přijetí (internalizace) vědění, norem, hodnot a měřítek své kultury. Socializace je univerzálním prostředkem zajištění kontroly chování a myšlení jedinců. Jejím cílem je, zajistit aby se jedinci i o samotě chovali tak, jako by byli pod dohledem ostatních členů skupiny. Kontrolní a dohlížecí mechanismy jsou součástí každé kultury. Keller poukazuje na dva základní problémy socializace. Říká že, jedinci bez dokonalé socializace nejsou schopni se zapojit do běžných interakcí s ostatními členy skupiny. Vznikají sociálně narušení jedinci, nerespektující normy. Druhým problémem je situace, kdy společnost bez socializace není schopna předávat své základní normy a hodnoty následující generaci. V důsledku toho dochází k jejímu rozpadu.⁶

Sociálně patologické jevy a jejich výskyt u dospělé populace i mládeže je problém celosvětový. Avšak tento problém je složitější v postkomunistických zemích, protože v období společenské transformace došlo k zpochybnění stávajících právních a morálních norem, hodnot a sociální regulativy, ale současně nejsou ještě včas stanovena nová pravidla, normy a hodnoty. Hrozba sociopatogenního vývoje nebo jednání je proto pravděpodobnější.⁷

2.2. Současná společnost a rodina

Modernizaci rodiny můžeme chápat jako doprovodný jev přechodu společnosti od tradiční k moderní. Podstatným prvkem moderní společnosti je individualizace. Charakteristické je omezení spontánní solidarity i uvnitř středních a malých sociálních skupin. Je nahrazena smluvními vztahy. Tyto změny jsou patrné i v rodinném životě. Mění se rodinné uspořádání a rozvětvená rodina ztrácí svůj význam. Do popředí vstupuje spíše rodina nukleární, tedy domácnost složená z rodičů a dětí. Jako součást modernizačního procesu dochází spolu se založením vlastní rodiny k oslabování mezigeneračních vztahů k rodinám původu. Charakteristické je ovšem i oslabení vztahu mezi generacemi uvnitř nukleární rodiny. Rizikem je především oblast autority rodičů.⁸

Spolu se společenskou transformací vnikl do České republiky také konzumní životní styl, nepoznaná existenční jistota, nezaměstnanost a postupné příjmové a sociální rozvrstvení společnosti. Zvyšovali se možnosti seberealizace mimo rodinu, a to především pro mladé

⁶ KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2009, s. 38-39

⁷ SAK, P. *Proměny mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*, Praha: Petrklíč, 2000, s. 203

⁸ MOŽNÝ, I. Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů v mezinárodním srovnání. In MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister&Principal, 2003, s. 12-13

a vzdělané lidi. Vzdělanost se stala významnou hodnotou pro mladé a narůstal zájem o studium na univerzitách. V souvislosti se studiem se posuňoval vstup mladých jedinců do manželství. Role manželství přestávala být pro mnohé důležitá.⁹

Možný se domnívá, že: „*Hodnota manželství pro profesně zdatnou ženu klesá s mírou jejího profesionálního úspěchu. Nepotřebuje už manželství jako ekonomický zdroj. Nepotřebuje ho ani jako statusotvorný prvek, protože si své společenské zařazení určuje sama* ...“¹⁰

Beck poukazuje na uvolňování a diferenciaci životních prvků a forem chování spojených v manželství. Tento jev je patrný především v uzavírání sňatků, životu beze sňatku, výchově dítě v rodině nebo mimo ní, zda tak činí s tím, s kým žije, nebo s tím koho sám miluje, zda žití s jedincem souvisí s kariérou. Pojmy jako rodina, manželství, rodičovství, matka, otec dle něj zamlčují a zastírají vzrůstající rozmanitost poměrů a situací, které se za nimi skrývají.¹¹

2.3. Děti a mladiství v současné společnosti

Dítě je, dle Pedagogického slovníku: „*Lidský jedinec v životní fázi od narození do období adolescence.*“¹²

Dětství je definováno jako: „*Období intenzivního vývoje tělesného, intelektuálního, jazykového, emocionálního a sociálního, v jehož průběhu se formují rozhodující rysy osobnosti člověka. Na toto formování má zásadní vliv především rodina, dále širší sociální prostředí a také školní prostředí.*“¹³

V sociologickém slovníku je uvedeno, že „*ve všech kulturách je dětství obdobím domácí výchovy, primární socializace, kdy jsou dítěti zprostředkovány normy, hodnoty, jazyk vzorce chování a základní dovednosti. Významný vliv na průběh dětství má socioekonomický status rodiny a metody socializace vztahované k pohlaví dítěte. Společnost vytváří pro děti zvláštní podmínky.*“¹⁴

⁹ SOPBOTKA, T. Bezdětnost v české republice. In HAMPLOVÁ, D., ŠALAMOUNOVÁ, P., ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus: Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 60

¹⁰ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 107

¹¹ BECK, U. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 163 - 164

¹² PRŮCHA, J., VALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003, s. 46

¹³ PRŮCHA, J., VALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003, s. 41

¹⁴ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001 s. 59

Je zdůrazněna domácí výchova v rámci období dětství, z čehož plyne důležitost dobrého fungování rodinného prostředí.

„Mládež je sociální skupina tvořena lidmi, ve věku přibližně od 15 do 25 let, kteří již ve společnosti neplní role dětí, avšak společnost jim ještě nepřiznává role dospělých. Má charakteristický způsob chování a myšlení, jiný systém vzorů, norem a hodnot.“¹⁵

Mládež je specifická skupina vyznačující se určitými společnými znaky biologickými, psychickými, sociálními a ekonomickými. Jedinci se utvářejí pohled na svět, hodnotový systém a snaží se přiblížit generaci dospělých. Za konec období mládí lze považovat vstup do zaměstnání a založení vlastní rodiny.

Životní styl mládeže se vyznačuje touhou žít naplno bez dlouhodobějších cílů, výrazných životních hodnot a bez hodnotného prožívání volného času. V důsledku takového chování dochází k nárůstu sociálně deviantního chování. Stav společnosti, společenské změny, problémy společnosti a způsoby jejího řešení, to vše velmi úzce souvisí se stavem sociálně patologických jevů ve společnosti. Proto je značným společenským problémem také výskyt sociálně patologických jevů u mladistvých – například prostituce, alkoholismus, rasismus, závadové party případně i sekty. Společnost by tyto problémy měla řešit a aplikovat důrazná preventivní opatření.¹⁶

¹⁵ PRUCHA, J., VALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003, s. 125

¹⁶ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova Univerzita, 2009, s. 132-133

3. Sociální patologie

3.1. Pojem sociální patologie

Velký sociologický slovník označuje sociální patologii jako: „*Shrnující pojem pro nezdravé, nenormální, obecně nežádoucí společenské jevy, tzn. společensky nebezpečné, negativně sankciované formy deviantního chování, ale hlavně pro studium jeho vzniku a existence.*“¹⁷

Za sociálně patologické jsou považovány ty společenské jevy, které jsou pro danou společnost nebezpečné, nebo ohrožují konkrétního jedince. Mnohé z těchto negativních jevů postihují především jedince, který je páchá, jsou to například alkoholismus, sebevraždnost.

Dle Jandourka je pojem sociální patologie „*dřívější označení pro negativní jevy ve společnosti, které naznačovalo analogii s patologií postihující biologický organizmus. Dnes se místo sociální patologie hovoří o sociální deviaci nebo sociální dezorganizaci.*“¹⁸

Z předchozího tvrzení je patrné, že se v současné době se upouští od pojmu sociální patologie a jevy odlišné se souhrnně označují jako sociální deviace. Hrčka označuje deviaci jako „*jakoukoli odchylku od normální struktury či funkce a může se vyskytovat u kteréhokoli jevu v přírodě nebo společnosti.*“¹⁹

Ondrejkovič uvádí, že: „*Deviace představuje podtřídu sociálního chování a současně termín pro označení odchylky od očekávaného standardizovaného a institucionalizovaného chování, které předepisuje sociální norma, platná v dané společnosti, skupině a sociálním útvaru. Centrálním pojmem teorií sociální deviace se proto stává chování.*“²⁰

Definice poukazuje na chování, jako hlavní faktor určení sociální deviace. Chování je smysluplnou odpovědí jedince na situaci, je ovlivněno normami společnosti, které se jedinec snaží respektovat a dodržovat. V tomto případě hovoříme o chování konformním. Jestliže se jedinec odchyluje, jedná se o chování deviantní.

Může docházet k záměně pojmu sociální patologie a sociální deviace. Avšak ne vždy musí být jevy označeny jako sociální deviace patologické. Deviace je jakákoli odchylka od normální struktury či funkce, jedná se o pojem hodnotově a emocionálně nezabarvený. V praxi se tak může vyskytnout i pozitivní deviace, což znamená přehánění a dovádění do krajností.

¹⁷ PETRUSEK, M. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996, s. 758

¹⁸ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 183

¹⁹ HRČKA, M., *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 11

²⁰ ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, s. 21

Pozitivní deviací je například workoholismus. Negativní deviace označuje chování, které porušuje normy společnosti a je pro ni nevhodné či škodivé. Negativní deviací je například prostituce a kriminalita.²¹

Stanovit co je a co není deviace je značně obtížné. I v případě negativních deviací můžeme spatřit, že chování, které by se dalo považovat za deviantní, není pro společnost ničím nenormálním. Zda bude nějaké jednání označeno, jako deviantní záleží i na tom kdo takto jedná, čili osobnosti jedince. Jinak bude hodnoceno chování úředníků a učitelů, od nichž se vyžaduje striktní dodržování norem a pravidel chování na rozdíl od zedníka či natěračce. U dětí jsou akceptovatelné projevy hněvu vzteku nebo radosti v jiné formě než u jedinců dospělých.

Jandourek²² rozděluje deviace na primární a sekundární. Deviace primární je odlišující se chování, jehož příčinami jsou sociální, psychické, fyzické a kulturní faktory. Je sice považována za sociálně nežádoucí odchylku, ale nemá vliv na status a psychickou strukturu jednatelce. Příčiny vzniku tedy nerozhodují o tom, zda dojde ke stabilizaci deviantní role. Naproti tomu deviace sekundární jsou formy chování, které mohou být považovány za produkt nebo důsledek sociální kontroly. Jedná se o výsledek procesu mezi odlišným chováním a společenskou reakcí na něj. Dle Lennerta²³ a jeho tzv. etiketizační teorie je primární deviací nazýván první prohřešek jedince. Sekundární deviací je potom situace, kdy jedinec přijme etiketu, kterou dostal, a začne sám sebe vnímat jako deviantního. Etiketizační teorie se zabývá procesem interakce mezi deviantní a nedevidantní částí populace.²⁴

3.2. Společnost a sociální patologie

Stanovení, co je patologické, se odvíjí v závislosti od pojetí normality dané společnosti. Normalitu lze vysvětlit prostřednictvím společenských vztahů. K tomu aby bylo možné stanovit, co je deviantní nebo dokonce patologické chování, je třeba znát normy dané společnosti, pravidla, postoje, převládající vzorce chování. „*Je proto nutné upozornit na socio-kulturní určenost sociálně patologických jevů a jejich proměnlivost v závislosti na čase*

²¹ FISCHER, S., ŠKODA J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009, s. 14-15

²² JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 60

²³ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 194

a území, regionu.“²⁵ Mnohé chování tak může být považováno za abnormální pouze z neznalosti a nesrozumitelnosti.

Emile Durkheim²⁶ označuje za normální jevy takové, které jsou všeobecné pro celý druh a vyskytují se u většiny jedinců. Jevy patologické jsou ty, které se vyskytují pouze u menšiny společnosti. Normální jev nazýváme normálním pro určitý společenský druh, a to jen vzhledem určité fázi svého vývoje. Je – li jev všeobecný, lze soudit také podle jeho výskytu v minulosti a přesahu do současnosti a jeho vlivu na skupinový život společnosti. Takovýto jev plní ve společnosti určitou funkci. Durkheim ve svém díle Pravidla sociologické metody dochází k závěru, že i zločin lze za určitých okolností zařadit mezi jevy normální. Říká: „Zařadit zločin mezi jevy normální sociologie neznamena pouze říci, že je jevem nevyhnutelným, byť i politování hodným, pocházejícím z nenapravitelné špatnosti lidské; znamená to tvrditi, že je činitelem veřejného zdraví, podstatnou částí každé zdravé společnosti.“²⁷ Zločin je dle něj normální, právě proto, že společnost, v níž by se zločin nevyskytoval, je zcela nemožná. Zločin působí proti kolektivním citům, hodnotám a normám čili kolektivnímu vědomí. Existence zločinu je nutná pro normální vývoj mravnosti a práva, každá společnost má svůj vlastní systém práva a norem a tím i odlišný přístup k tomu co je zločin. Zločinnost (deviace) následně působí pozitivně na zvyšování kolektivního vědomí. Durkheim říká: „Zločin je nutný; souvisí se základními podmínkami každého společenského života, ale tím je právě užitečný.“²⁸ Pro společnost je důležitá určitá míra deviace, nezdravá je jak nepřítomnost zločinu, tak přílišný výskyt deviantního chování.

Deviantní chování lze hodnotit podle daných norem ve společnosti nebo jiných skupinách. Pro různé sociální skupiny mohou platit různá normativní kritéria. Normy lze chápat jako konkretizaci a institucionalizaci hodnot. „Sociální normy můžeme definovat jako pravidla pro vědomé sociální jednání, předpisy pro sociální chování, očekávané chování či dokonce vyžadované sociální chování, s charakterem kategorického imperativu.“²⁹

K udržování požadavku na plnění norem ve společnosti slouží sociální kontrola. Dle Ondrejkooviče se v sociologii jako synonymum k sociální kontrole často používá termín

²⁵ ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, s. 11

²⁶ DURKHEIM, E. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis, 1926, s. 79-107

²⁷ DURKHEIM, E. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis, 1926, s. 98

²⁸ DURKHEIM, E. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis, 1926, s. 101

²⁹ ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, s. 23

sankce.³⁰ Ondrejkovič uvádí, že podstatou sankcí je signalizační, varovný a preventivní účinek. Jde tedy o to, aby jedinec, který se od normy odchýlil, v budoucnosti od takového jednání upustil. Kontrola může pocházet zvenku, nebo z nitra jedince.³¹ Kontrolní mechanismy vnitřní, jsou takové, které jedinec ovládá sám. Naproti nim stojí kontrola vnější, prováděna z okolního prostředí, institucemi neformálními (přátelé, rodina) nebo formálními (policie, soudy).³² Rozeznáváme sankce pozitivní, což je přijetí a akceptace z okolí případně odměna (psychická, věcná), a sankce negativní – tresty.³³

V každé společnosti můžeme nalézt jedince či skupiny, kteří se chovají v rozporu se zavedenými pravidly a pořádkem. Každá společnost má vytvořený tzv. toleranční limit, podle kterého společnost toleruje jisté odchylky od stanovených norem chování (například v otázce konzumace alkoholu, kde můžeme spatřovat jak toleranci, tak prohibici).³⁴

Ve vztahu sociální deviace a společnost je nezbytné zmínit pojem anomie. Což je stav společnosti, ve které přestávají platit sociální normy a pravidla. V sociologii začal tento pojem používat E. Durkheim. Anomie je dle něj společenská situace, ve které jsou silně zpochybněny panující normy a existující hodnoty. Dosavadní způsoby orientace ztrácejí závaznost a skupinová morálka je otřesena, stejně tak i sociální kontrola. Takováto situace nastává především v době velkých a rychlých proměn ve společnosti. Anomii považoval především za následek rozšíření lidských aspirací. Člověk je nucen volit k dosažení cílů volit prostředky, které nejsou v souladu s normami. Normy jsou tedy zpochybněny. Dnešní pojetí anomie označuje stav, kdy jsou ve společnosti s určitými normami k dosažení společensky vysoko oceňovaných cílů k dispozici nerovnoměrně rozložené prostředky.³⁵

T. Parsons zastává názor, že podobně jako je tomu ve zdravém organismu, i ve společnosti existuje určitý normální, rovnovážný stav, kdy jsou jednotlivé části systému funkčně provázány a plní své poslání. Všechny ostatní stavy považuje za patologické. V každé společnosti plní primární funkci hodnoty, které jsou sdíleny jejími členy a orientují její jednání v souladu s potřebami systému. Parsons se zabývá sociálními aktéry, kteří jsou ve svém jednání orientováni na určité cíle. Způsoby, kterými těchto cílů dosahují, jsou určeny

³⁰ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, s. 25

³¹ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, s. 25

³²MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*, Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 44

³³JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004, s. 64

³⁴ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, s. 28

³⁵JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 26-27

normativním očekáváním druhých a platnými kulturními hodnotami, kultura ve které žijeme, totiž určuje možné způsoby našeho jednání. Aktér má relativní volnost ve volbě strategie jednání, avšak tato relativní volnost jej staví do pozice, kdy se má rozhodnout o způsobu jakým se zachová.³⁶

R. K. Merton³⁷ si pokládá otázku, jak určité působení sociálních struktur tlačí jisté příslušníky společnosti k nonkonformnímu spíše než ke konformnímu chování. Předpokládá, že u jedinců vystavených takovým tlakům nalezneme jistou formu deviantního chování, proto že normálně reagují na sociální situaci, v níž se nacházejí. Ve svém díle se snaží zpochybnit ztotožňování deviance a psychické abnormality. Bezprostřední význam mezi jednotlivými prvky sociální a kulturní struktury mají dle něj kulturně definované cíle, záměry a zájmy a institucionální normy, které regulují a kontrolují přijatelné způsoby dosahování těchto cílů. Říká, že: „*Ve všech případech je volba prostředků k dosažení kulturních cílů omezena institucionalizovanými normami.*“³⁸ Oslabováním institucionalizovaných předpisů narůstá nestabilita společnosti a dochází k anomii. Anomie dle Mertona označuje rozpor mezi akceptovanými normami a sociální realitou, přičemž sociální struktura dle něj vytváří tlak k anomii a deviantnímu chování.

Merton rozlišuje pět způsobů reakce na anomickou situaci. Prvním je konformita, což je nejrozšířenější typ adaptace. Jedinec je konformní jak vůči cílům, tak vůči institucionalizovaným prostředkům.

Jako základní typy deviantního chování uvádí: inovaci, ritualismus, únik a vzpouru. Inovace znamená dosažení cílů, stanovených společností, ale u jedince nedochází k interiorizaci institucionální normy. Ritualistický způsob je charakterizován podřízeností společenským normám, ale jedinec již neuznává hodnoty, které původně jeho jednání stimulovali. Nevnímá širší smysl pravidel a cíl. Únik Merton označuje jako nejméně běžnou adaptaci. Tito jedinci odmítli jak všeobecně uznávané hodnoty, tak způsoby jejich dosažení. Do této kategorie řadí některé typy adaptivní aktivity psychotiků, autistů, vyděděnců, tuláků, pobudů, vandrů, notorických alkoholiků a narkomanů. K tomuto typu adaptace Merton³⁹ dodává: „*Takto deviantní člověk je na rozdíl od konformisty, který udržuje kola společnosti v chodu, neužitečnou přítěží; na rozdíl od inovátora, který je alespoň „mazaný“ a aktivně se snaží, nevidí žádnou hodnotu v úspěchu-cíli, kterého si kultura tak vysoce cení, a na rozdíl od*

³⁶ KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2009, s. 102-104

³⁷ MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 132-176

³⁸ MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 135

³⁹ MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 168

ritualisty, který se přizpůsobuje alespoň mravním zvyklostem, se pramálo stará o institucionální způsoby jednání.“ Rebelie je kolektivním způsobem adaptace. Předpokládá odcizení člověka panujícím cílům a normám, které začne pokládat za čistě svévolné. Jedinci se snaží o nastolení nové sociální struktury.

4. Rodina

Rodinu lze nazvat základním sociálním článkem společnosti. Jedná se o první prostředí, do kterého dítě přichází. Stává se základem pro utváření jeho osobnosti a budoucího vývoje. Její vliv má nenahraditelnou funkci v rámci interakcí jak s dalšími členy rodiny, tak s okolní společností. Rodina je zprostředkující skupinou mezi jedincem a společností. Během života jedince se k rodinnému prostředí přidávají také další instituce, jako školy, zájmové a kroužky, společenské organizace.

Rodina má na vývoj jedince a jeho budoucí život markantní vliv. Jeho osobnost je utvářena již od narození, a to hlavně po stránce sociální. V rodině se vytvářejí základní morální vlastnosti a postoje individua. Její jednotliví členové vytvářejí primární sociální vazby a postoje. Jedná se vlastně první sociální prostředí, do něhož vstupují. Vědomosti, zkušenosti a návyky takto získané se dále projevují v celém jejich životě prostřednictvím styku s ostatními lidmi. Lze tedy říci, že je hlavním činitelem rozvoje jedince.

Jak uvádí Matoušek: „*Rodina jednotlivci umožňuje, aby v ní nalézal oporu, ztotožňoval se s ní, zároveň mu dává svobodu k tomu, aby si budoval a zachovával svou osobní odlišnost.*“⁴⁰

Hintnaus⁴¹ specifikuje rodinu následovně: „*Každá rodina má svou hierarchii interpersonálních vztahů, každý člen rodiny svou specifickou roli, rodina jako celek vztah k jiným skupinám, k obecným hodnotám, má svá vnitřní pravidla soužití, skupinové normy. To vše tvoří základ výchovy dětí.*“

Výstižně definovat pojem rodina není zcela jednoduché, protože existuje mnoho výkladů, a také se objevuje různost chápání tohoto termínu.

V nejširším vymezení definuje Možný rodinu jako: „*Institucionální zajištění lidské reprodukce, legitimní v dané společnosti.*“⁴² Na základě tohoto tvrzení je možné definovat nejvýznamnější poslání rodiny – plození potomků, čili reprodukce lidské populace.

Dle Giddense: „*Rodina představuje skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí.*“⁴³ Rodina je proto nezaměnitelným činitelem v oblasti vývoje jedince a jeho výchovy.

⁴⁰MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 83

⁴¹HINTNAUS, L. *Člověk a rodina Smysl a funkce rodiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998, s. 26

⁴²MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 99

⁴³GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 156

Matějček považuje rodinu za systém, který stojí na několika jednoduchých principech. „Prvky tohoto systému nejsou jednotliví lidé samy o sobě, nýbrž lidé ve vzájemných interakcích a vztazích. Mluví se o sítích vztahů. Systém je víc než součet prvků. Rodinu nepoznáváme jen na základě znalosti jednotlivců, neboť chování každého ovlivňuje všechny ostatní.“⁴⁴ Z tohoto tvrzení vyplívá jasná provázanost rodiny a jejích jednotlivých členů. Dojde – li tedy k poruše či selhání u jednoho prvku „systému“ rodiny, ovlivní tato porucha i ostatní členy. Zejména nezdravé chování rodičů má nepříznivý vliv na děti.

Z výše zmíněných tvrzení vyplívá, že rodinou se označuje příbuzenská skupina nejméně tří jedinců, jež jsou spjati zpravidla příbuzenskými (popřípadě adoptivními) vztahy. Základ rodiny zpravidla tvoří dyadický pár, tedy muž a žena. Mezi touto dvojicí nalézáme vztah manželský případně partnerský. Dalším nepostradatelným prvkem rodiny je dítě.

Je třeba rozlišovat rodinu nukleární, která se skládá z manželského páru a jejich vlastních případně adoptivních dětí žijících ve stejné domácnosti, od rodiny rozšířené. Ta je tvořena již zmíněnými členy rozšířenými o prarodiče, tety, strýce a podobně. Pojem rodina orientační zahrnuje rodinu, v níž jedinec vyrůstá jako dítě, narozdíl od rodiny prokreační kterou sám zakládá.⁴⁵ Vliv rodiny orientační na rodinu prokreační je znatelný, dítě se chová podle rodičovského vzoru, kterého se mu dostávalo při jeho výchově. Proto má nepřítomnost rodičovského vzoru vliv na chování dítěte. Dítě sleduje rodiče i v interakci s ostatními členy rodiny a tímto způsobem si vtiskne do paměti scénáře pro své budoucí chování v rodině prokreační. Ovšem je důležité podotknout, že takovéto vzory nejsou podmínkou budoucího chování jedinců.⁴⁶

Dále je možné dělit rodinu podle jejího uspořádání na rodinu úplnou, kdy ve společné domácnosti žijí oba rodiče a děti, a rodinu neúplnou s jedním rodičem. Z této varianty vyplívá také další typ rodiny a to rodina doplněná. Matoušek uvádí: „*Odhaduje se, že v naší populaci tvoří úplné nukleární rodiny třetinu rodin a pouze pětinu všech domácností. Zbytek, čili většinu, tvoří lidé žijící sami nebo jen s dítětem bez partnera, nebo příslušníci tří či čtyř generací v různých – z hlediska nukleární rodiny nekompletních – konstelacích.*“⁴⁷ Rodiny nekompletní jsou výrazným rizikovým faktorem při vzniku sociálně patologických jevů u dětí. Děti nemají možnost spatřovat obě rodičovské role (zpravidla ovšem chybí v rodině otec) a vzorce chování, což je výrazně ovlivňuje ve vývoji.

⁴⁴ MAŤEJČEK, Z. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005, s. 359

⁴⁵ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 156

⁴⁶ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 61

⁴⁷ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 84

4.1. Proměny moderní rodiny

Po druhé světové válce dochází k posunu v chápání rodiny jako instituce. Stále více vyvstával problém zániku tradiční nukleární rodiny. Změna je patrná také v oblasti rodinných sítí a především změněným rolím mužů a žen.⁴⁸

Rozdíly oproti současné rodině lze sledovat také v oblasti partnerského života. V tradiční společnosti spočíval výběr partnera na rodičích, ti vybírali partnera především s ohledem na sociální a kulturní status a ekonomické zabezpečení.⁴⁹

Moderní rodina a manželství v západní společnosti se dle Giddense⁵⁰ vyznačuje následujícími vlastnostmi:

1. Je monogamní, což je stanoveno zákonem. Vzhledem k vysoké rozvodovosti však lze současný západní model považovat spíše za sériovou monogamii: jedinec může za život vystřídat několik manželských partnerů, ale nesmí je mít současně.
2. Manželství vychází z představy romantické lásky.
3. Rodina je obvykle patrilineární a neolokální. Patrilinearita spočívá v tom, že děti dostávají jméno po otci a také majetek se obvykle dědí v mužské linii. Podstatou neolokality je to, že se nově vytvořený manželský pár stěhuje na nové místo, do nové domácnosti.
4. Rodina má nukleární charakter.

Narození dítěte není v současnosti nutností pro založení rodiny. Změny v reprodukčním chování populace jsou jedním ze znaků současné společnosti. Legalizace antikoncepce a potratů umožňuje párům i jedincům chopit se odpovědnosti za budoucí narozené či nenarozené dítě. Především žena se může svobodně rozhodnout, zda je schopna dítě vychovat a poskytnout mu podmínky pro plnohodnotný vývoj. Neplatí už nadvláda muže, který by byl jediným faktorem ovlivňujícím příchod dítěte na svět.⁵¹ V naší společnosti se stává trendem odkládání mateřství (rodičovství) či dobrovolná bezdětnost. Přání mít dítě může kolidovat s uplatněním rodičů na trhu práce, z čehož je odvozen finanční příjem, sociální status, ekonomický, sociální i kulturní kapitál.⁵²

⁴⁸ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 74

⁴⁹ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 20-21

⁵⁰ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 159

⁵¹ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 124

⁵² MAREŠ, P. Hodnota dítěte v životě českých rodin. In. SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v České republice*. Brno: Albert, 2008, s. 104-114

Možný se k tomuto tématu vyjadřuje následovně: „*Změny ve vztahu k rodičovství a možnost je svobodně plánovat i vyloučit se promítly do sociálního makroprostoru – i dovnitř rodiny. Společnost s nízkou porodností je jiná už tím, že se mění její věková struktura.*“⁵³

Změnami v oblasti rodinných a intimních vztahů se zabýval ve svém díle Riziková společnost Ulrich Beck⁵⁴. Domnívá se, že budoucí prostor možností bude vymezen třemi variantami (které se ovšem vzájemně nevylučují). Jako první zmiňuje návrat k rodině v jejích tradičních formách. Nedojde ovšem k nastolení jednoho jediného typu rodiny, nýbrž vedle sebe bude současně vznikat a existovat široké spektrum rodinných i nerodinných forem života. Přičemž mnohé z nich budou plnit funkci jednotlivých fází v jedné biografii člověka (svobodný stav, nemanželské soužití, manželství). Ovšem návrat k tradiční rodině s sebou přináší i nerovnost postavení mužů a žen. Z čehož plyne mnoho konfliktů ve vzájemných vztazích. Především ženská role se jeví problematickou, a to z důvodů nástupu na trh práce a současně plnění jejích tradičních ženských rolí. Opakem prvního přístupu je rovné postavení mužů a žen. Základním principem realizované moderny je samostatně žijící muž či žena, požadavky pracovního trhu totiž neberou v úvahu rodinu ani manželství. Vzniká rozpor mezi trhem práce a rodinou, který nebyl znám v dobách, kdy byly ženy výhradně v domácnosti. Individualizace partnerů může být nebezpečnou překážkou partnerství. Třetí varianta značí omezení a zmírnění tržních vztahů spojené s cíleným umožněním sociálních forem života. Rozpory mezi trhem práce a individualizací rodiny mohou být zvládnuty díky poskytnutí institucionální možnosti pro opětné sjednocení práce a života.

⁵³ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 124

⁵⁴ BECK, U. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 194-204

5. Dysfunkční rodina

5.1. Funkce rodiny

Funkční rodina se vyznačuje prostředím, které je podnětné a stimulující pro všechny její členy. Děti vyrůstají v prostředí plném lásky, pochopení a úcty. Ne vždy se však děti rodí do domácností splňující podmínky pro přiměřený vývoj osobnosti. Rodina svým selháním ovlivňuje sociální chování jedince, či dokonce umožňuje chování kriminální. Selhání může být způsobeno neplněním některé ze základních funkcí rodiny. Dle Dunovského⁵⁵ plní rodina čtyři základní funkce:

- **Biologicko-reprodukční**

Zajišťuje udržení života početím a porozením dítěte. Tato funkce se může objevit i mimo rodinu avšak pouze v rodině plní svůj význam. Nejedná se pouze o přivedení dítěte na svět, ale o poskytnutí dostatečných podmínek pro další vývoj.

- **Ekonomicko-zabezpečovací funkce**

Nevztahuje se pouze na dítě, ale na všechny členy rodiny. V současné době je rodina převážně spotřební jednotkou, závislou na výrobní síle společnosti. V oblasti zabezpečovací funkce se nenachází jen materiální stránka, ale i sociální a duševní. Poskytuje tedy svým členům jistoty.

- **Funkce emocionální**

Tato funkce je velmi významnou především ve vztahu ke zvýšené labilitě moderní rodiny, životní jistoty moderní rodiny spočívají více ve vnitřních vztazích než ve vnějších vazbách. Emocionalita se stává nejdůležitějším kohezním prvkem v rodině, v poslední době však v tomto směru vystupují také faktory hmotné povahy. Funkce emocionální je velmi potřebná jak pro dospělé, tak pro děti, i když v různé podobě.

- **Funkce socializačně-výchovná**

Jedná se o výchovu dítěte, dostatečnou péči, opravdový zájem o něj, přijetí a porozumění mu v jeho vývoji a potřebách požadavcích. Dítě je nutno ochraňovat a prosazovat jeho nejlepší zájem. Těžištěm je v podstatě prosazování a ochrana dětských práv, které jsou obsaženy v Úmluvě o právech dítěte.

⁵⁵ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 92-93

Pokud rodina plní výše zmíněné funkce, poskytuje svým členům stabilní zázemí a zdárné prostředí pro výchovu, označujeme ji jako rodinu funkční. V opačném případě se jedná o rodinu dysfunkční. Je ovšem třeba podotknout, že tyto funkce nejsou v čase neměnné. Spolu se změnami ve společnosti dochází i ke změnám ve funkcích rodiny. Ačkoliv je pro zdárný vývoj a rozvoj dítěte důležité plnění všech funkcí rodiny, za nejpodstatnější je považováno plnění funkce socializačně-výchovné. Z jejího nedostatečného plnění či neplnění dále vyplývají problémy v oblasti výchovy a vývoje dítěte.

Rodina a rodinný život patří mezi nejintimnější části života člověka. Společnost by do rodinného života měla vstupovat jen výjimečně, a to v případech střetává – li se rodina případně některý z jejích členů se zájmy společnosti, je – li ohrožováno blaho a výchova dětí, případně je – li potřeba podpořit rodinu v plnění některé z jejích funkcí. Zkoumání rodin by mělo být co nejvíce diskrétní a přicházet ze strany lékaře, učitele, vyšetřovatele, soudce nebo sociálního pracovníka. Nejpodstatnější podnět pro zásah společnosti je neplnění funkce výchovné. Předpokladem pro objektivní posouzení rodiny je získání objektivních informací a použití standardních norem pro jejich vyhodnocení.⁵⁶

5.2. Vliv dysfunkční rodiny na dítě

Pro porozumění pojmu dysfunkční rodina je vhodné nejprve nastínit význam slova dysfunkční – dysfunkce. Jandourek dysfunkci definuje následovně: „*Dysfunkce je takový důsledek lidského vědomého jednání, který negativně zasahuje celek společnosti (a její jednotlivé organizace, instituce), její adaptační schopnost, integraci, uskutečňování cílů, zachování struktur. Dysfunkce je všechno, co je za určitého stavu struktur škodlivé pro další existenci společnosti.*“⁵⁷ V případě rodiny se tedy jedná o negativní, škodlivé fungování rodiny, jakožto společenské instituce.

Dle Národní zprávy o rodině: „*Dysfunkční rodinu si můžeme velmi obecně definovat jako rodinu, kde není plněna nebo je nedostatečně, případně nežádoucím způsobem plněna, některá (některé) z jejích základních funkcí, a to v míře vážně ohrožující rodinu jako celek a především výchovu dětí.*“⁵⁸ Uplatňování funkcí rodiny má vliv na rozvoj jedince, především

⁵⁶ HINTNAUS, L. *Člověk a rodina Smysl a funkce rodiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998, s. 55

⁵⁷ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 67

⁵⁸ *Národní zpráva o rodině 2004* [online]. c2005 [citováno dne 6. března 2012]. Dostupný z: <http://www.mpsv.cz/cs/898>

je důležité pozitivní plnění funkce socializační a výchovné. Rodina dysfunkční se potýká s výraznými problémy, tyto problémy ovlivňují zdárný vývoj dětí. Stává se hlavním faktorem ovlivňujícím vznik deviantního chování.

Psycholožka I. Sobotková označuje dysfunkční rodinou rodinu, „v níž jeden nebo více členů produkuje maldaptivní, nezdravé chování.“⁵⁹ Dysfunkční rodina se ve své charakteristice vyznačuje: popíráním či neřešením problémů, chybějící intimitou, vzájemným obviňováním, rigidními rolemi, potlačování osobní identity na úkor rodinné identity, individuální potřeby členů rodiny obětované dysfunkčnímu systému rodiny, nejasná komunikace, chybění jasných hranic mezi členy rodiny, nejasná pravidla a kompetence.⁶⁰

Dysfunkční rodiny se potýkají s různými typy poruch, které následně ve svých důsledcích ovlivňují dítě. Tyto poruchy jsou vázány na některou ze základních funkcí rodiny (případně i na více funkcí), velkým problémem jsou poruchy ve vztahu k funkci výchovně-socializační. Dunovský⁶¹ založil svou klasifikaci poruch rodiny ve vztahu k dítěti právě na poruchách funkce výchovné a socializační.

Jako hlavní příčiny proč je o dítě postaráno málo či nedostatečně postaráno nebo nepostaráno vůbec Dunovský uvádí: příčiny objektivní (na vůli rodičů nezávislé), subjektivní (na vůli rodičů závislé) a příčiny smíšené. Autor dále specifikuje důvody vzniku poruch výchovné funkce:

- **Rodiče se o dítě nemohou starat (charakter důvodu objektivní)**

Důvody mohou spočívat v nepříznivých přírodních podmínkách a situacích, poruchách fungování celé společnosti (váčky, bída), ale hlavně v narušení celého rodinného systému (nemoc, úmrtí, invalidita).

- **Rodiče se neumějí či nedovedou starat o dítě (charakter původu smíšený)**

Jedná se o rodiče nezralé nebo neschopné vyrovnat se se zvláštními situacemi, například mimomanželské narození dítěte, narození handicapovaného dítěte. Také sem řadíme osoby, které nejsou schopny přijmout základní společenské normy (například když děti mají děti).

- **Rodiče se nechtějí starat o dítě (charakter původu subjektivní)**

Příčiny těchto poruch spočívají především v poruchách osobnosti rodičů. Zájem o dítě nebývá dobrý může dojít dokonce k postoji hostilnímu. Rodiče přikládají

⁵⁹ SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 33

⁶⁰ SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 33

⁶¹ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 102-105

důležitost jiným hodnotám než je dítě, proto dětem neposkytují dostatečnou péči nebo je dokonce opouštějí.

Také dětský psycholog Z. Matějček⁶² poukazuje na možné příčiny problémů v rodičovském chování. V této problematice shledává hlavní důvody vzniku poruch rodin v plnění rodičovské role a společenském postavení rodiny. V situaci vlastní rodiče – vlastní dítě - vlastní prostředí (ačkoli se tato situace jeví jako ideální) se mohou vyskytovat problémy zapříčiněné:

- **Dysfunkcí rodičovské role.**

- Psychopatie jednoho nebo obou rodičů (psychózy, deprese, alkoholismus, toxikomanie atd.)

- Zvláštní vývoj osobnosti způsobený vnějšími vlivy (psychická deprivace, subdeprivace, zanedbanost atd.)

- Zvláštní životní zaměření. Jde o příslušníky promiskuitních komunit, příslušníky některých sekt, lidí „v zajetí“ zvláštních rituálů, zvláštních praktik výživových, komunikačních, týkajících se denního režimu a pod.

- Zvláštní zaměstnání, jež vzdaluje děti rodičům – většinou časově, a následkem toho i vnitřně

- Velmi nízký věk rodičů. Jde většinou o jedince nezkušené, osobnostně nezralé, s mladickými nikoli rodičovskými zájmy.

- **Nápadnosti a obtíže dané společenským postavením rodiny vzhledem k majoritní společnosti.**

- Rodiče rozumějí individualitě dítěte z hlediska svého kulturního pozadí, mají však ztížené podmínky pro porozumění jeho potřebám z hlediska okolní majoritní společnosti.

- Etnické menšiny s osobitou kulturou.

- Kulturní menšiny, zvláště subkultury nižší sociálně ekonomické úrovně (tzv. žijící na okraji společnosti).

V souvislosti s neoptimálním fungováním rodiny je třeba zmínit také alternativní formy soužití, které jsou základní znakem moderní společnosti. Slábnoucí vazba mezi rodičovstvím a partnerstvím způsobuje problémy v otázce výchovy dítěte.

⁶² MAŤEJČEK, Z. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005, s. 387

Pro současnou společnost není primárním typem soužití dvojic pouze institut manželství. Mimo něj existují také jiné konkurenční a komplementární formy soužití. Nejrozšířenější formou je nesezdané soužití neboli kohabitanace. Další variantou je osamělé rodičovství, nejčastěji se jedná o osamělé matky vychovávající dítě. Svobodní jedinci, které nelze ve společnosti přesně vymezit (v některých pokusech o kvalifikaci k nim řadíme i kohabitanaci) nesou označení singles.⁶³ Dle Kuchařové připisuje nejmladší generace srovnatelný význam manželství i alternativním formám partnerského soužití. Dá se říci, že životní partner je pro ně důležitý, ale už ne tolik soužití s ním v „legálním svazku“.⁶⁴ V generaci rodičů dnešních mladých lidí platila představa, že otěhotní-li dívka, legitimizuje se narození dítěte sňatkem. V současnosti potřeba legitimizovat těhotenství slábne, nesezdané soužití je ve veřejnosti všeobecně dobře přijímáno.⁶⁵ Pokud se otec (v krajním případě matka) z jakéhokoli důvodu na výchově nepodílí, je pro dítě rizikovým faktorem nepřítomnost rodičovské postavy v rodině. U chlapců chybí vzor, s nímž by se mohl identifikovat, děvče postrádá model mužského chování, což je pro její vývoj taktéž důležité. V obou případech je tedy důležitá přítomnost obou pohlavních vzorů, které jsou pro ně oporou a autoritou. Problémem je i velká vyčerpání matky, která následně nemusí adekvátně zvládat výchovu dítěte.⁶⁶

Singles, v západní literatuře označována jako „pozdní mladost“, „mladá dospělost“ nebo „post adolescence“, je nová životní fáze jedince. Vyznačuje se tím, že generaci dnešních dvacátníků a třicátníků chybí některé z definičních charakteristik stádia dospělosti – vlastní rodina a děti.⁶⁷

Radimská a Tomášek definují singles jako „*relativně mladé lidi mezi 24 až 40 lety, kteří se víceméně dobrovolně rozhodli žít podelší dobu bez partnera proto, aby mohly rozvíjet jiné než rodinné životní strategie.*“⁶⁸

⁶³MAREŠ, P. Sňatkový trh – Koncepty a modely: východisko výzkumu reprodukce rodin. In. MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. *Modernizace a Česká rodina*. Brno: Fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2003, s. 77 - 78

⁶⁴KUCHAŘOVÁ, V. Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství. In. MAREŠ, P., POTOČNÝ, T., *Modernizace a Česká rodina*. Brno: Fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2003, s. 190

⁶⁵MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002,

⁶⁶MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011, s. 45

⁶⁷Tomášek, M. 2006. „Singles a jejich vztahy; kvalitativní pohled na nesezdané a nekohabituující jednotlivce v České republice.“ *Sociologický časopis* (1): 81-106

⁶⁸RADIMSKÁ, R., TOMÁŠEK, M. 2003. „Singles – nový životní styl a jeho generová specifika v České republice.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* (1-2):10

Rozvodovost je jedním z hlavních trendů současné společnosti. V současné době se v ČR rozvádí asi polovina uzavřených manželství. V roce 2008 dosáhla úhrnná rozvodovost 49,6 %.⁶⁹

Rodinné problémy vznikající rozvodem působí ve velké míře na děti. Jejich reakce jsou často skryté a vyskytují se u nich pocity zavržení, deprese, upadají do zmatku a tvoří si fantazijní svět, nekriticky se staví po bok jednomu z rodičů a proti druhému zaujímají nepřátelský postoj. Jedním u hlavních rizik rozvodů je budoucí rodinné uspořádání. Pro děti se s odchodem jednoho z rodičů stávají rodinné vztahy složitějšími. Nové uspořádání rodin klade zcela jiné požadavky na oba rodiče, děti i každého dalšího dospělého, který do takovéto rodiny nově vstupuje. Spolu s dalšími sňatky rozvedených rodičů se situace a rodinné vazby zhoršují.⁷⁰

Po rozvodu rodičů může dojít k několika typům interpersonálního uspořádání. Montalvo vypracoval typologii možného interpersonálního uspořádání rodin po rozvodu. Z těchto typů je dítě nejvíce ohroženo v situaci, kterou nazývá „soutěž v bezmoci“. Dochází k zanedbávání dítěte ze strany obou rodičů a to natolik, že se zcela vymknou kontrole rodiny. Problémy takto vzniklé musí řešit veřejné instituce (sociální pracovníci, policie, zdravotnická zařízení atd.). Ačkoli se děti dostávají do konfliktu se zákonem, rodiče tím nejsou alarmováni. Děti mají strach, aby se o ně rodiče nepřestaly zajímat ještě méně, a tak se raději odmítají chovat odpovědně. Následkem takového chování je vznik psychických poruch, delikventního chování, útěků z domova a navázání se na asociální skupiny, toxikomanie a jiné.⁷¹

Neúplná rodina je významným faktorem ovlivňujícím budoucí vývoj dítěte. V současnosti u nás 94% dětí zůstává po rozvodu v péči matky. Takovéto rozhodování má pramen v 19. století, kdy se předpokládalo, že žena je od přírody lepším rodičem a matka je pro dítě důležitější než otec. Tyto předpoklady se však nepotvrzují, naopak prokazatelný vliv na dítě (především na chlapce) má působnost otce.⁷² Matoušek ve svém díle *Mládež a delikvence* poukazuje na mezinárodní srovnávací studie, které dokládají, že domácnost, kde spočívá výchova dítěte pouze na matce, se může stát rizikovou pro budoucí vývoj dítěte. U jedinců pocházejících z rodiny s jedním rodičem jsou patrné horší výsledky ve škole více

⁶⁹ Rozvodovost. [online] c2012 [citováno dne 10. března 2012] Dostupný z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

⁷⁰ ŠTASTNÁ, ANNA. Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí. In MANSFELDOVÁ, Z., TUČEK, M. (ed.). *Současná Česká společnost: Sociologické studie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR 2002, s. 177

⁷¹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 136

⁷² MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 134

zdravotních a psychických problémů, a také více střetů se zákonem. Přítomnosti otce v rodině přiřkládá význam, jako faktoru bránícímu vzniku delikvence u syna. V této souvislosti je významná především role otce, jeho vzor a otcovská autorita⁷³ Stejný názor zastává i Vykopalová, která říká: „*Dítě, které nemá před sebou otcovský vzor, se chová agresivněji. Hůře se orientuje v okolí rodiny a při volbě povolání.*“⁷⁴

Naproti tomuto tvrzení psycholožka Svobodová zastává jiný názor. A to: „*Výzkumy dosud neprokázaly přímé souvislosti mezi absencí otce ve výchově a možnými negativními jevy ve vývoji dítěte. [...] Pouhá fyzická přítomnost otce tedy není zárukou zdravého vývoje dětí a úvahy, které neberou v potaz kvalitu rodinného prostředí, nemají valný smysl.*“⁷⁵ Toto tvrzení upozorňuje na velmi důležitou funkci rodinného prostředí pro výchovu dítěte. Rizikem tedy dle Sobotkové není pouhá absence jednoho z rodičů (ve většině případů otce). Ale důležité je dostatečné plnění rodičovské role.

Národní zpráva o rodině uvádí: „*Ačkoliv k poruchám dochází v rodinách jakéhokoli typu, je při hodnocení rodin z hlediska jejich funkčnosti žádoucí věnovat pozornost rodinám neúplným a za určitých okolností doplněným – rekonstituovaným (s jedním nevlastním rodičem).*“⁷⁶ Rozpad rodiny má velký vliv na děti. Mizí jim tak nejen rodič, který plní důležitou roli v jejich dosavadním životě, ale také jistota, bezpečí, sociální zázemí a ekonomické zabezpečení. Kvalita vazeb v rodině je důležitá pro další život, především v souvislosti se vznikem sociálně patologického chování.

5.3. Pásma funkčnosti rodin

Profesor Dunovský vypracoval diagnostickou metodu, která slouží k posouzení funkčních schopností rodiny. Technikou hodnocení je Dotazník funkčnosti rodiny. Dotazník je složen z osmi kritérií: složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně ekonomická situace rodiny (vychází z věku, rodinného vztahu, vzdělání, zaměstnání rodičů, příjmu a bydlení rodiny), osobnost

⁷³ MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011, s. 40

⁷⁴ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 26

⁷⁵ SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 133

⁷⁶ *Národní zpráva o rodině 2004* [online]. c2005 [citováno dne 6. března 2012]. Dostupný z: <http://www.mpsv.cz/cs/898>

rodičů (jejich zdravotní a psychický stav, úroveň společenské adaptace), přítomnost sourozenců a jejich profil, osobnost vyšetřovaného dítěte, zájem o dítě a péče o dítě.⁷⁷

Výsledky dosažené v rámci DFR se dle Dunovského řadí do čtyř pásem. Prvním pásmem je definována rodina funkční, kdy je dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch zajištěn. Druhé pásmo zahrnuje rodiny problémové, u nichž se vyskytují poruchy některých funkcí, avšak nedochází k vážnějším poškozením rodinného systému a vývoje dítěte. Rodina je sama schopna problémy řešit. Může také dojít ke krátkodobé nebo jednorázové pomoci z vnějšku. Dysfunkční rodina je charakterizována třetím pásmem. Jedná se o rodinu, v níž dochází k vážnějšímu poškození některé případně všech rodinných funkcí. Je bezprostředně ohrožen především vývoj dítěte. V tomto případě je nutná soustavná pomoc zvenčí. Rodinou afunkční nazýváme rodinu, kdy poruchy jsou takového rázu, že rodina přestává plnit svůj základní účel. V tomto případě může docházet až k ohrožování dítěte. Není-li to možné jinak, dochází k odebrání dítěte z rodiny.⁷⁸

⁷⁷ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 106

⁷⁸ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 106-109

6. Výskyt sociálně patologických jevů v rodině a souvislost těchto jevů s dysfunkcí rodiny

Sociálně patologické jevy mohou u jedinců vznikat z různých příčin. Jedná se o kombinaci působení řady faktorů vnitřních i vnějších. Pro účely této práce soustředíme pozornost na sociálně patologické jevy spojené s působením rodiny. Rodina je nejpřirozenějším a prvotním prostředím, do něhož jedinec vstupuje. Přičemž velmi důležité je plnění výše zmíněných funkcí rodiny, kvalita vztahů a vazeb, úplnost nebo neúplnost rodiny. Dítě si z rodiny přináší představu o manželství, rodině, hodnotové hierarchii případně i pracovním uplatnění. Rodina má vliv i na život dospělého jedince, rodiče, kterému umožňuje uplatnění. O patologii v rodině mluvíme, pokud se v ní vyskytují nezdravé prvky. Rodiče například nejsou schopni připravit děti na plnění určitých rolí nebo se v ní vyvíjí psychicky nevyrovnaná a neodolná osobnost.⁷⁹ Pravděpodobnost vzniku sociálně patologického jednání u dětí zvyšuje delikventní chování rodičů. Jestliže rodič nadměrně pije alkohol, bere drogy, je často nezaměstnaný nebo má jiné projevy sociální nepřizpůsobivosti, vzniká riziko budoucího patologického chování i u dětí.⁸⁰

Na formování osobnosti jedince působí velké množství podnětů a institucí. Rodina a rodinné prostředí, včetně vztahů fungujících uvnitř této instance, má bezprostřední vliv na osobnost jedince. Určuje charakteristiku sociálního chování dítěte a případné asociální či antisociální postoje a činy dětí. Merton poukazuje na vliv rodiny v deviantním chování jedince. Protože rodina je dle něj: „*Hlavním převodovým pásem přenášejícím kulturní normy na novou generaci.*“⁸¹ Rodina přenáší zejména tu část kultury, která je jí dostupná, přičemž tato socializace není přímo omezena jen na výchovu a ukázkování, ale je z části bezděčná. Na dítě totiž působí sociální prototypy obsažené v každodenním životě rodičů, osvojí si tak i ty kulturní stereotypy, které zůstávají skryté a nejsou zahrnuty do pravidel. Může tak docházet k tomu, že si dítě osvojí implicitní model kulturních hodnot odhalený v každodenním chování rodičů, a to i tehdy je-li v rozporu s jejich výslovnými radami a výzvami.⁸²

⁷⁹ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 24

⁸⁰ MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011, s. 45

⁸¹ MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 175

⁸² MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 175

V souvislosti s dobrým fungováním rodiny, případně její dysfunkcí, je třeba zmínit také pojem odolnost rodiny. K pojmu odolnosti (resilienci) se vyjadřuje Břicháček.⁸³ Odolností rodiny dle něj označujeme: „*Dynamickou rovnováhu mezi nároky na udržení základních funkcí rodiny i při různých obtížích, stresových situacích či napětích, a mezi kapacitou rodiny a jednotlivých členů se s nimi vyrovnávat, vzájemně se podporovat a rozumně komunikovat. Zároveň jde o vytvoření rodinné identity.*“ Autor podotýká, že mohou nastat situace, které převažují síly rodiny. Vznikají tak nerovnovážné stavy, poruchy, až krize. Odolná rodina mnohé potíže zvládne a adaptuje se. Zranitelná rodina reaguje maldaptivně, prohloubení krize může vést až k rozpadu rodiny. Selhání rodiny se projevuje výrazněji u dětí, objevují se potíže při zvládání emocí, nesnáze až poruchy sociálního zrání a často i potíže somatické. U dětí, vyrůstajících v rizikových rodinách, se často projevuje rizikové chování – kouření, drogy, promiskuita, školní selhání atd. A objevuje se i sociální selhání – nižší vzdělání, kriminalita, nezaměstnanost. Rizikovými podmínkami jsou otevřené konflikty a agrese uvnitř rodin, nebo naopak ochlazené odcizené či zanedbávající prostředí. V těchto rodinách jsou následně narušeny emoční vztahy a jejich projevy. Narušené prostředí rodiny je kritické především pro jedince v době dospívání. Konflikty s rodiči často kompenzují alkoholem, drogami, rizikovým sexem či předčasným odchodem z rodiny. Rodiče obvykle nedokáží identifikovat rizikové signály nebo je neberou na vědomí.⁸⁴

Mühlpacher⁸⁵ poukazuje na skutečnosti, které v rodinách nejčastěji podněcují destruktivní jednání. Jsou jimi:

- Deficitní rodinná struktura, tj. nepřítomnost jednoho z rodičů. Jedná se o strukturálně neúplné rodiny, v nichž sice nechybí dva dospělí, chybí ale často jeden z rodičů.
- Funkcionální poruchy rodiny, zvláště nejsou-li splněny základní funkce rodiny (nezajištění normálního chodu domácnosti, rozpory mezi rodiči a prezentování těchto rozporů před dětmi).
- Narušená dyáda matka-dítě, zejména na počátku života dítěte. Primární socializaci ovlivňuje hlavně delší odloučení dítěte od matky.

⁸³ BŘICHÁČEK, V. Odolnost rodiny. In. PLAŇAVA, I., PILÁT, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister & Principal, 2002, s. 11-14

⁸⁴ BŘICHÁČEK, V. Odolnost rodiny. In. PLAŇAVA, I., PILÁT, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister & Principal, 2002, s. 11-14

⁸⁵ MÜHLPACHER, P. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 148-149

- Nepříznivé emocionální klima; citová deprivace je výsledkem nedostatku emocionálně pozitivního rodinného klimatu. Někdy dochází až k odmítání dítěte, takže ve škále citů převládá zklamání, nedůvěra, odpor a egocentrismus.
- Záporné rodičovské vzory, především alkoholismus a vulgárnosti otce nebo uvolněné chování matky.
- Porušení souměrnosti mezi laskavostí a náročností ve vztahu k dítěti (výchovná asymetrie), projevující se ve výchovném liberalismu, v nedostatečném vedení a dozoru, v podceňování pracovní výchovy, nebo naopak v neúměrném trestání, v příliš represivním režimu.
- Nízký kulturní někdy i ekonomický standard rodiny, mající bezprostřední vliv na morální kvality dítěte, na jeho projevy a vztahy k okolí.
- Neschopnost rodičů dosáhnout jednoty citového a racionálního v tom smyslu, aby společensky konformní jednání přinášelo zároveň hlubší vnitřní uspokojení, radost a pocit štěstí.

Pokud se v rodině vyskytne jeden či více typů již zmíněného nepříznivého, narušeného případně defektního chování, je ohroženo normální fungování rodiny. Můžeme říci, že rodina neplní základní normy a standardy dané a vyjádřené společenskou normou a stává se tedy rodinu problémovou. V problémové rodině rodiče často nesledují volný čas dítěte a nedbají na kvalitní trávení společných chvil v rodině. Děti se potom hůře začleňují do společnosti, a také neadekvátně řeší zátěžové situace. Při řešení problémů selhávají a uchylují se k berličkám, jako jsou alkohol, omamné látky případně jiné drogy. Často se uchylují i k závažnějším formám sociálně patologického jednání.

Zatímco v dřívějších dobách souviselo delikventní chování mladých lidí ve většině případů s chudobou a nižší vzdělanostní úrovní rodin, dnes se s ním setkáváme i u rodin středních vrstev dokonce i u mládeže z nejlépe situovaných vrstev. U rodin ze společensky nejvyšších vrstev jsou případy nezájmu ze strany rodičů a nepříznivé postoje vůči dětem lépe maskovány, jsou i hůře rozeznatelné a ovlivnitelné ze strany okolí.⁸⁶ Sak upozorňuje na rizikovou skupinu, kterou tvoří podnikatelé, ti totiž nevěnují dítěti čas a veškerou svou energii věnují podnikání. Jako náhradu za péči volí peníze a luxus. Takováto rodina je pro dítě

⁸⁶ MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011, s. 41

druhým nejrizikovějším prostředím, hned za nezaměstnanými. Rodiče, kteří jsou nezaměstnaní, jsou totiž zcela zahlceni existenčními a finančními starostmi.⁸⁷

Rodinné uspořádání má na výskyt sociálně patologických jevů dětí neopomenutelný vliv. Toto tvrzení dokládá také výzkum provedený Institutem pro kriminologii a sociální prevenci.⁸⁸

Výzkumným vzorkem byli klienti OPD (orgány sociálně – právní ochrany dětí), umístění v ústavní a ochranné výchově. Posuzována byla situace v rodinách klientů OPD ve třech životních etapách dítěte: před vstupem dítěte do školy, v období mladšího školního věku a druhého stupně základní případně zvláštní školy. Následující data a tabulky dokazují vliv rodiny na dítě, jeho socializaci a mravní vývoj.

Z tabulky č. 1 je patrné, že děti přicházeli na svět do úplné rodiny ve více než 60 %. V průběhu dětství však přicházejí o jednoho rodiče, zpravidla o otce. Pouze 46,1 % má úplnou rodinu v mladším školním věku, ve věku staršího školního věku je to pouhých 31,7% dětí.

Tabulka č. 1

Složení rodin

Složení rodiny	Předškolní věk	Mladší školní věk	Starší školní věk
úplná rodina	61,4 %	46,1 %	31,7 %
neúplná – matka	21,4 %	24,3 %	28,7%
neúplná – otec	7,3 %	15,2 %	18,7%
doplněná rodina	3,3 %	6,1 %	11,8 %
adopce, pěstoun	5%	5,9 %	6,1 %
ústavní výchova	0,7 %	0,7 %	2,2 %
jiné	0,9 %	1,3 %	1,3 %

Zdroj: VEČERKA, K., HOLAS, J., ŠTĚCHOVÁ, M., DIBLÍKOVÁ, S. *Sociálně patologické jevy u dětí: závěrečná zpráva z výzkumu*, s. 84

⁸⁷ SAK, P. *Proměny mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*, Praha: Petrklíč, 2000, s. 203

⁸⁸ VEČERKA, K., HOLAS, J., ŠTĚCHOVÁ, M., DIBLÍKOVÁ, S. *Sociálně patologické jevy u dětí: závěrečná zpráva z výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000 [online] Dostupný z: <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

Důležité pro vývoj dítěte je také to, kdo se o něj fakticky staral v jednotlivých životních periodách. Ve více než 60 % se o dítě v rodině ve všech etapách starala pouze matka. Otec bývá mnohdy pouze formálním vychovatelem, fakticky se však o dítě stará někdo jiný. Pokud vychovává dítě pouze sama matka, může docházet k nezvládnání výchovy.

Tabulka č. 2

Kdo se o dítě staral

Staral se:	Předškolní věk	Mladší školní věk	Starší školní věk
rodiče	26,4 %	20,8 %	16 %
sama matka	61,1 %	60,8 %	60,6 %
matka s partnerem	2 %	5,5 %	8,2 %
sám otec	2,2 %	4,2 %	5,7 %
prarodiče	6,1 %	5,9 %	6,2 %
výchovné zařízení	0,9 %	0,7 %	0,7 %
jinak	1,3 %	2,1 %	2,4 %

Zdroj: VEČERKA, K., HOLAS, J., ŠTĚCHOVÁ, M., DIBLÍKOVÁ, S. *Sociálně patologické jevy u dětí: závěrečná zpráva z výzkumu*, s. 89

Z výchovného hlediska není problematická pouhá neúplnost rodiny, ale podstatná je také volba výchovné strategie. U sledovaných dětí v tomto výzkumu je potvrzena špatná výchovná strategie u většiny rodičů. Jak ukazuje tabulka č. 3, spolu s růstem dítěte stoupá také problémovost rodin v oblasti výchovy dítěte. Rizikovým obdobím je přechod dítěte z mladšího školního věku do staršího školního věku. Zde je patrný nárůst zejména v oblasti „zcela nevyhovující výchovný styl“, a to o 26,2 %.

Tabulka č. 3

Stupeň problémovosti rodiny z výchovného hlediska

Výchovná strategie	Předškolní věk	Mladší školní věk	Starší školní věk
1 – zcela vyhovující	6,2 %	3,5 %	1,5 %
2	13 %	11,5 %	4,6 %
3	38,7 %	34,9 %	17,7 %
4	31,9 %	38 %	38 %
5 – zcela nevyhovující	10,3 %	12 %	38,2 %

Zdroj: VEČERKA, K., HOLAS, J., ŠTĚCHOVÁ, M., DIBLÍKOVÁ, S. *Sociálně patologické jevy u dětí: závěrečná zpráva z výzkumu*, s. 88

Kvalitu výchovného prostředí dokládá tabulka č. 4., která zobrazuje indexové⁸⁹ hodnocení kvality výchovného prostředí podle formálního složení rodiny a výchovného období klienta. Výchovné prostředí v rodinách bylo hodnoceno na škále 1 (nejlepší hodnocení) – 5 (nejhorší hodnocení). Výsledky potvrzují víceméně nefunkčnost rodiny ve všech typech rodinného uspořádání.

Tabulka č. 4

Kvalita výchovného prostředí

Typ výchovného prostředí	Předškolní věk	Mladší školní věk	Starší školní věk
úplná rodina	3,15	3,30	3,99
samotná matka	3,49	3,54	4,10
sám otec	3,62	3,60	4,08
doplněná rodina o muže	3,43	3,75	4,18
doplněná rodina o ženu	3	3,75	4,10
adoptivní či pěstounská rodina	2,95	3,07	3,74

Zdroj: VEČERKA, K., HOLAS, J., ŠTĚCHOVÁ, M., DIBLÍKOVÁ, S. *Sociálně patologické jevy u dětí: závěrečná zpráva z výzkumu*, s. 92

⁸⁹ „Vážený index byl vytvořen na základě součtu násobků relativních četností jednotlivých položek škály krát číselné vyjádření těchto bodů (1-5) , to celé děleno 100. to znamená, že bodové hodnocení výchovného působení určitého typu rodinné či náhradní výchovy se může pohybovat mezi hodnotami 1,00 (tj. nejlepší hodnocení) a 5,00 (nejhorší hodnocení) a ukazuje tedy hodnocení daného typu výchovy na pětistupňové škále.“
VEČERKA, K., HOLAS, J., ŠTĚCHOVÁ, M., DIBLÍKOVÁ, S. *Sociálně patologické jevy u dětí : závěrečná zpráva z výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000 [online] Dostupný z: <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

V rámci rodinného prostředí dětí zaujímá významnou pozici atmosféra v rodině. Zahrnuje emocionální vztahy mezi členy rodiny, výchovný přístup k dětem, stabilitu rodiny, hmotné zajištění v rodině a další. Tabulka č. 5 ukazuje kvalitu rodinného prostředí, přičemž ve většině rodin byla atmosféra označena jako špatná. Tento fakt dokazuje následné umístění do ústavní péče.

Tabulka č. 5

Atmosféra v rodině

1 velmi dobrá	2	3	4	5 velmi špatná
0,2 %	7,2 %	29,5 %	39,9 %	23,2 %

Zdroj: VEČERKA, K., HOLAS, J., ŠTĚCHOVÁ, M., DIBLÍKOVÁ, S. *Sociálně patologické jevy u dětí: závěrečná zpráva z výzkumu*, s. 109

6.1. Vztahy v rodině, psychická deprivace a subdeprivace dítěte

Pozice rodiny ve společenské vrstvě není jediným faktorem vzniku delikvence. Podstatné jsou rodinné vazby, které jsou klíčové pro rozvoj osobnosti dítěte. Kvalita vazeb mezi dítětem a rodiči je velmi podstatným činitelem vývoje dítěte. Nejsilnější vazba vzniká mezi matkou a dítětem ihned po porodu. Pokud nejsou vytvořeny pevné a kvalitní vazby zejména mezi matkou a dítětem dochází u dítěte k psychické deprivaci.

Dítě si díky kvalitním vazbám v rodině vytvoří tzv. základní důvěru. Pokud ovšem není vytvořena, dítě může reagovat zesílením emočních projevů nebo se naopak stylizuje do úlohy nezávislého jedince. U některých dětí dochází k chaotické reakci na rodiče, střídají se u nich potřeby blízkosti rodiče i jejich odmítání. Takovéto vzorce jsou patrné především u týraných a zneužívaných dětí. Matoušek a Matoušková poukazují na studie delikventně jednající mládeže, ze kterých je patrné, že rodinné prostředí delikventních jedinců je chladné s minimem zájmu o děti. Rodiče jsou pasivní či dokonce odmítaví.⁹⁰ V rodinách dysfunkčních se vyskytuje nepřátelské chování, atmosféra nedůvěry a očekávání nepříjemností. Potřeby

⁹⁰MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011, s. 43

členů rodiny nebývají přijímány, jako nepřijatelné, neoprávněné jsou ostatními členy odmítány. Zvláštním jevem v klinických rodinách jsou mocenské boje a vytváření koalic. Problémová je také komunikace mezi členy rodiny, vyskytuje se zde mnoho nedorozumění, protimluv a zmatků. Komunikační aktivita u problémových rodin je nízká, v některých případech se v rodině jeden z členů (rodič) pokládá za vůdce a mluvčího.⁹¹

Psychickou deprivací je: „*Psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře po dosti dlouhou dobu.*“⁹² Základní psychické potřeby, které musí být u dítěte uspokojovány, aby se vyvinulo ve zdravou a zdatnou osobnost, jsou: potřeba určitého množství, proměnlivosti a kvality vnějších podnětů; potřeba stálosti, smyslu a řádu v podnětech; potřeba prvotních emocionálních a sociálních vztahů; potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty; potřeba otevřené budoucnosti nebo životní perspektivy.⁹³ Psychická deprivace se vyskytuje u dětí vyrůstajících v dlouhodobě deprivacních podmínkách, například v dětských domovech a jiných kolektivních zařízeních. V těchto zařízeních se dítě nemůže chovat podle rodičovského vzoru.

Pro nepřiměřenou výchovu v rodině používají autoři Matějček, Bubleová a Kovařík pojem psychická subdeprivace. Jedná se o děti, které vyrůstají v sice ve vlastních rodinách, ale za méně příznivých sociálních a emocionálních podmínek. Chování těchto dětí následně připomíná nálezy u dětí, vyrůstajících v dlouhodobě deprivacních podmínkách kolektivních zařízení. Avšak problémy u nich nejsou tak zřetelné, výrazné, dramatické a jasně ohraničené. Psychická subdeprivace se stává závažným společenským jevem proto, že se netýká poměrně malého množství dětí v ústavech, ale poměrně většího počtu dětí v rodinách, které se navenek mohou jevit jako bezproblémové. Matějček připodobňuje problematiku psychické subdeprivace k plovoucímu ledovci. Na hladinu vyplouvají jen závažnější sociální patologie, k nimž subdeprivace přispěla, jako například agresivita, alkoholismus, drogy, kriminalita a jiné. Ovšem mnohem širší zázemí, ze kterého za „příhodných“ podmínek deprivace vzniká, je schováno pod hladinou.⁹⁴

⁹¹ MÜHLPACHR, P., *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: MSD, 2008, s. 154-156

⁹² MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum, 1997, s. 8

⁹³ MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum, 1997, s. 8

⁹⁴ MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum, 1997, s. 11-14

Samotná přítomnost otce (případně matky) v rodině neznamená zdárné plnění otcovské role. Subdeprivace může vznikat v rodině, kde jsou sice zastoupeny oba rodičovské vzory, ale jeden z nich, nezastává svou úlohu adekvátně. Například když je rodič alkoholik.⁹⁵

6.2. Vliv výchovy na sociálně patologické chování dítěte

Pedagogický slovník definuje výchovu jako: „*proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji.*“⁹⁶

Rodinná výchova je ve veřejném mínění a z části i v odborných úvahách viněna za výskyt mnoha sociálně patologických jevů ve společnosti. Nese odpovědnost za cílenou a intencionální výchovu dětí. Rodiče by měli mít představu, kam ve výchově směřují a jaké by dítě mělo být. V této souvislosti by měli pociťovat odpovědnost k dítěti i ke společnosti. Uvědomělost, racionalita cílů a metod záleží na jejich vlastních zkušenostech z mládí, vzdělání a osobnostech.⁹⁷

Výchovný styl rodičů z velké části ovlivňuje jejich osobnost, především psychická stabilita, vlastnosti temperamentu, hodnotová orientace, míra dosaženého vzdělání, sociální postavení a národní příslušnost. Dále je rodinná výchova ovlivněna faktory sociálními (blahobyt či bída) a zdravotními. Ovlivňují ji ovšem i samotné děti a to svou povahou, schopnostmi, nadáním, determinující je také počet dětí v rodině. Všechny tyto faktory můžou následně způsobit defektivitu výchovy.⁹⁸

Existuje celá řada výchovných přístupů či stylů výchovy. Děti mohou být milované a zahrnované pozorností a péčí nebo nemilované a odstrkované. Oba tyto extrémní přístupy nejsou pro vývoj dítěte optimální. Zpravidla se následně dítě snaží upoutávat pozornost na sebe a uchyluje se ke zlobení. D. Baumrind popisuje tři základní styly rodičovské výchovy, které efektivně ovlivňují vývoj dítěte. Autoritářští rodiče zakládají výchovu dětí na poslušnosti. Dítě by mělo udělat vše, co rodiče vyžadují, a to bez diskuzí. Liberální rodiče usilují o svobodné sebevyjadřování dítěte. Vyhýbají se konfrontacím a disciplíně, spíše dítěti doporučují a podněcují jeho odpovědnost a řád. Autoritativní rodiče se nacházejí uprostřed mezi těmito extrémny. Rodiče vyžadují od dítěte dodržování řádu, ale poskytují mu možnost

⁹⁵ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 62

⁹⁶ PRUCHA, J., VALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2008, s. 277

⁹⁷ HINTNAUS, L. *Člověk a rodina Smysl a funkce rodiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998, s. 32

⁹⁸ HINTNAUS, L. *Člověk a rodina Smysl a funkce rodiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998, s. 47

pro vlastní vyjádření. Rodiče a děti mají v tomto výchovném stylu rovné postavení a děti se projevují jako nezávislé, přátelské a kooperativní. Nedostatečná svoboda ve výchově způsobuje, že děti chtějí později svobody příliš mnoho.⁹⁹

Matoušek a Matoušková se domnívají, že vnitřní disciplína v rodině je důležitá pro rozvoj sociálního chování dítěte. Výzkumy prokazují, že v rodinách delikventně se chovajících adolescentů se rodiče méně starají o vytváření zábran v asociálním chování dětí. Jejich výchovný styl je nekonzistentní. Což znamená, že za přestupek je dítě jednou trestáno, ačkoli jindy je za tentýž přestupek bez trestu. Nevhodně působí také agresivita v rodině. U dětí k nimž se rodiče chovají agresivně, se později ve větší míře objevuje delikventní chování.¹⁰⁰

Hintnaus¹⁰¹ dokládá extrémní a patoplastické výchovné styly, které působí negativně na dítě a postihuje ho komplexně, intelektově, citově i mravně. Neadekvátní výchovné postupy v rodině jsou způsobeny neharmonickými vztahy v rodině, či neharmonickou osobností některého z rodičů, nebo mohou být odrazem jejich výchovné bezradnosti.

Neadekvátní výchovné styly jsou:

- **Výchova bez lásky**

Může se jednat o dítě nechtěné, nechtěného pohlaví, zdravotně postižené, dítě odsunuté sourozencem, dítě s rolí „černé ovce“. Dítě chce být rovnoprávným členem rodiny a být pozitivně přijato, a to ne pouze matkou. Když dítě necítí lásku ke své osobě, podbízí se, vlichocuje se a demonstruje svoji lásku a oddanost. Nepomáhá-li tato strategie, uchyluje se ke zlobení. Ačkoli rodiče reagují trestem, dítě vidí zájem a paradoxně i odměnu. Takováto výchova může vést k odcizení a protestnímu chování dítěte – parta, útěky z domova, drogy.

- **Výchova hýčkájící**

Tato výchova vede k ústupkům a podplácení dítěte. Dítěti nejsou kladeny žádné požadavky, vyhoví se každému jeho přání. Dítě se stává tyranem svých rodičů, učí se chovat a reagovat hystericky. Hýčkájící výchova nemusí vycházet pouze z lásky k dítěti, ale také z pocitu viny (například najde-li si rodič milence).

⁹⁹ JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004, s. 39

¹⁰⁰ MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011, s. 44

¹⁰¹ HINTNAUS, L., *Člověk a rodina Smysl a funkce rodiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998, s. 47-54

- **Výchova omezující**

Výchovná hyperdirektivita a manipulace s dítětem je důsledkem nedůvěry a nejistoty. Může se jednat jak o rodiče dominantní tak úzkostné a protektivní. Dítěti je znemožněna samostatnost, dochází k vytvoření syndromu naučené bezmoci, poruchám sebehodnocení, senzitivní vztahovačnosti a psychastenické osobnosti.¹⁰²

- **Výchova založená na kázni a poslušnosti**

Je výchovný styl založený na kombinaci direktivity a autoritativismu. K uplatňování kázně a autority při výchově docházelo spíše v minulosti. Opakem toho stylu je pedocentrismus, propagující svobodu dítěte. Je nutné si uvědomit, že respekt k autoritě má pozitivní vliv na vědomí odpovědnosti za sebe sama a tím i vědomí vlastní autonomie. Ovšem výchova nemůže být drezúrou, chybná je kázeň založená na strachu, ale i kázeň opřená o nesamostatnost a závislost dítěte.

- **Výchova s nesrozumitelnými požadavky**

Důležité pro výchovu dítěte je, aby požadavky byly sdělovány srozumitelně, jednoznačně a proveditelně, dítě by mělo chápat jejich smysl a neměly by si odporovat. Podněty s nejasným nebo měnícím se významem vyvolávají v dětech úzkost. Zač jsou děti jednou trestány, je jim jindy prominuto, matka se chvíli s dítětem mazlí, chvíli od sebe dítě odhání. Neurotizující je zejména rozpornost v oblasti komunikace verbální a neverbální. Takového chování se dopouštějí rodiče afektivně labilní, manželé v rodinné krizi matky nechtěných dětí.

- **Výchova ctižádostivá**

Pro některé rodiny je dítě nástrojem osobní ctižádosti a měřítkem sociální prestiže rodiny. Patologické podoby nabývá tento výchovný styl v případě, kdy je dítě ctižádosti rodičů zcela obětováno, je potlačován jejich vývoj podle přirozených dispozic a ohrožováno jeho fyzické a duševní zdraví. Počínání některých rodičů hraničí až s týráním dítěte.

- **Výchova ponižující**

V tomto případě se jedná o jednu z reakcí nadměrně ctižádostivých rodičů. Dítě zažívá ponížení a opovržení, rodiče vidí jen nedostatky, nepřiznají a nedoceňují jeho úspěchy. Rodiče si myslí, že připomínání chyb a nedostatků přiměje dítě k tomu, aby se slabostí zbavilo. Kompenzace pocitů méněcennosti u dítěte se projevuje

¹⁰² Psychastenie – porucha osobnosti s neurotickými rysy rázu fobie a úzkosti, event. se zdůrazněním prvků obsese

Lékařský slovník. [online] c2008 [citováno dne 30. Března 2012]. Dostupný z: <http://lekarske.slovniky.cz/lexikon-pojem/psychastenie-1>

extremizmem, výtržnictvím, podléháním davovým a skupinovým autoritám. Mnohé závažné poruchy chování mají původ v jejich ponižování v rodině či ve škole.

S otázkou rodičovské výchovy souvisí i rodičovská autonomie. Ihned po narození se dítě stává závislé na své matce, později přechází závislost i na otce na němž je zpravidla především povinnost vyživovací. Závislost dítěte ukládá rodičům určité rodičovské povinnosti. Rodičovská autonomie se tedy vztahuje na určitá práva a povinnosti rodičů k dítěti, existuje však jisté sociální omezení v této oblasti. Dle Možného¹⁰³ nemůže rodičovská autonomie zůstat sociálně neregulována z několika prostých příčin:

„1. dítě, zejména malé dítě, je fyzicky i psychicky křehké a před svými rodiči bezbranné; 2. ne všichni rodiče dokáží rozeznat, co je pro jejich dítě nejlepší, a jsou rodiče, kteří je mohou svou mentální a sociální omezeností či deformací poškozovat; 3. rodiče někdy používají dítě jako nástroj k uskutečnění svých vlastních projektů a jejich zájmem může být i konfliktní se zájmem dítěte. Každá komunita sama pak má zájem, aby v ní nevyrostali jedinci vychovávaní k hodnotám, jež jsou neslučitelné s její vnitřní integritou.“

6.3. Týrané, zanedbávané a zneužívané dítě v rodině

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte je ve světové terminologii obecně označován jako CAN (Child Abuse and Neglect). Jedná se o jev, který ve svých důsledcích výrazně ovlivňuje tělesné, duševní a sociální zdraví dítěte. Dle Dunovského jde o důsledek úmyslného ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného jeho nejbližšími vychovateli, hlavně rodiči. Nejvyhraněnější podobou je zahubení dítěte.¹⁰⁴ Syndrom CAN jednoznačně vypovídá o dysfunkčním stavu rodiny.

Týrání a zanedbávání dítěte v rodině bývá definováno jako: *„jakákoliv interakce rodiče s dítětem, nebo chybění této interakce, která dítě poškozují vývojově, emočně nebo tělesně.“*¹⁰⁵ Týráním je ve společnosti označované nepřiměřené fyzické trestání, pro rodinu v níž se týrání dětí vyskytuje, je nutný zásah z okolí, především orgány péče o dítě. Zanedbáváním je označeno nedostatečné věnování pozornosti rodičů k potřebám dítěte.

¹⁰³ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 132

¹⁰⁴ DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., Matějček, Z. *Týrané zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995, s. 15

¹⁰⁵ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 28

V případě zanedbávání dítěte rodiče nekomunikují s dětmi, dítě pro ně téměř neexistuje. Děti vykazují známky podvýživy, opoždějí se v rozumově i v mluveném projevu. Zanedbávané děti projevují vůči okolí málo zájmu, špatně navazují kontakty s cizími lidmi. Je u nich patrný také nedostatečný soucit s bližními a necítí vinu při překročení obecných zásad morálky. Stávají se „obětními beránky“ v kolektivech dětí, často reagují agresivně na neúspěch nebo frustraci. Pro oba případy je typická necitlivost rodičů k potřebám dítěte. „*Psychologické charakteristiky rodičů uvádějí jako převládající osobnostní rys agresivitu, rigidní nutkavost nebo pasivní závislost a nezralost; častěji než v ostatní populaci se u nich vyskytují tělesné hendikepy, snížená inteligence, duševní nemoci, trestná činnost, psychopatie, silná nespokojenost s vlastním životem.*”¹⁰⁶ Zneužívání dítěte je vázáno spíše na pohlavní zneužití, kde mnohdy ani bezprostřední násilí nemusí hrát roli.¹⁰⁷ Zahrnuje širokou škálu sexuálních aktivit dospělého, orientovaného na dítě, které mohou mít podobu bezdotykovou, ale i dotykovou. Jedná se o zneužití jeho autoritativní pozice, a mocenské převahy. Mimořádně závažnou podobu zneužívání představuje incest, kdy pokrevní příbuzný (zpravidla otec) zneužívá dítě.¹⁰⁸ Mlčková uvádí zvláštní způsoby týrání dítěte. Münchausen syndrome by proxy je spojen s představou rodiče o chorobě dítěte, v důsledcích potom sami vyvolávají podmínky pro hospitalizaci dítěte (například podávání nevhodných léků, chemických prostředků ničících zdraví, nepřiměřeného koření). Důsledkem může být nejen zdravotní újma, ale i smrt dítěte.¹⁰⁹

Pokud není týrání, zanedbávání či zneužívání dítěte včas odhaleno a adekvátně ošetřeno, hrozí přenos těchto jevů do dalšího života dítěte, především má vliv na fungování nově zakládané rodiny. Dochází k přenosu vzorců chování při výchově dětí ve vlastní rodině.

Je-li dítě v rodině ohrožováno, zpravidla nemůže takovému jednání rodičů zabránit. Psychopatologická osobnost rodičů, podivné a často traumatizující jednání staví dítě do role oběti. Situace je pro dítě riziková, ne pouhou přítomností patologického chování rodiče, ale také přebíráním patologického jednání rodičů, nesprávných životních hodnot, vzorců chování a zkreslených pohledů na svět. Stávají se náchylnějšími k vlastnímu selhávání v zátěžových situacích.¹¹⁰ Negativní deviace v rodinné výchově mohou být důsledkem reakce rodičů na abnormality dítěte. Děti, které jsou týrány nebo opomíjeny se často vyznačují

¹⁰⁶ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 111

¹⁰⁷ DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., Matějček, Z. *Týrané zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995, s. 22

¹⁰⁸ ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, s. 90-91

¹⁰⁹ ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, s. 92

¹¹⁰ DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., Matějček, Z. *Týrané zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995, s. 141

psychomotorickou opožděností, temperamentní nestabilitou, nemocí, vrozenými vadami, neobratností, sníženým intelektem nebo jinými hendikepy. Rodiče tyto děti vnímají jako osobu nenáviděnou.¹¹¹

Rizikovou situací zapříčiňující vznik týrání, zanedbávání či zneužívání dítěte v rodině, může být mimo jiné i rozvod případně rozpad rodiny, který není formálně zakončen rozvodem.

První oblastí je zanedbávání, k němuž dochází proto, že jsou rodiče příliš zaneprázdněni svými subjektivními prožitky a dítě je ruší nebo obtěžuje. Hlavním smyslem týrání dítěte je v této situaci, touha psychicky zranit partnera, který je na dítěti závislý. Velmi často jde i o situaci, velmi nepříznivé emoční atmosféry. Dítě se cítí bezradné a bezmocné, často slýchá hádky rodičů a vulgární vyjadřování o lidech, které má rádo. V případě rozpadu rodin se jedná spíše o zneužívání ve smyslu manipulace s dítětem. Rodičům slouží jako prostředek boje. Na dítě je vytvářen psychický nátlak a je nuceno ke lhaní, přetvařování a opouštění osob, na kterých lpí. Rodiče si dítě kupují nebo předstírají velkou lásku, i když ji předtím takto neprojevovali. Dítě je zmateno a nedovede se se situací vyrovnat. V důsledku rozvodu a negativního vlivu prostředí rodiny se u dětí vyskytují poruchy chování. Obvyklou reakcí děvčat, na nepříznivou rodinou situaci, je stažení do sebe a deprese. Chlapci se naopak snaží chovat rebelantsky a silácky. V případě mladistvý může takové chování vyústit v asociální chování spojené s členstvím v partách, užívání drog či gamblerstvím. Může docházet k zhoršení školního prospěchu, za což je dítě trestáno a to způsobí jeho další školní neúspěchy. Dítě se ocitá v bludném kruhu.¹¹²

¹¹¹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 112

¹¹² DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., Matějček, Z. *Týrané zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995, s. 151-155

7. Sociálně patologické jevy dětí a mládeže

Dětství je specifické období v životě jedince, v němž je člověk odkázán na pomoc ze strany druhých (rodičů, vychovatelů). Dětská osobnost se formuje za pomoci sociálních interakcí a je proto důležité poskytovat mu vhodné a stimulující prostředí. Vliv na dítě má především rodina, ale také jiné instituce a skupiny. Dítě tráví spoustu času ve formálních institucích, z nichž nejmarkantnější vliv má škola. Skupinou neformálního rázu, jenž má vliv na chování jedince, jsou vrstevníci. Hodnoty skupin vrstevníků se zpravidla neodchylují od hodnot uznávaných v rodině mladých lidí. Nároky na konformitu jsou zpravidla u těchto skupin vyšší než v jiných skupinách. Zahrnují způsoby jednání a chování k opačnému pohlaví, škole, rodičům, ale také alkoholu, drogám, sexualitě a jiným.¹¹³

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, rodina a vztahy rodině jsou podstatným faktorem vzniku delikventního chování u dětí. Ovlivňuje ho především plnění všech podstatných funkcí rodiny, rodinné vztahy, vzorce chování úplnost či neúplnost rodiny, ale také patologické jevy vyskytující se v rodině orientační. Děti jsou v rodině ovlivňovány soustavou rodinných hodnot, což znamená mimo jiné, jak rodiče instruuji děti. Problém nenastává pouze v případě stanovení nevhodných rodinných norem, ale také v nesouladu norem hláсанých a uskutečňovaných. Zakazuje-li rodič dítěti kouření a sám kouří, v podstatě tím sděluje, že kouření je v pořádku.¹¹⁴

Zvláštní význam v oblasti problematiky výskytu sociální patologie představuje mládež jako ohrožená sociální skupina s nebezpečí krizí identity. Mládež je současně i skupinou cílovou, protože je velmi vnímavá a v procesu hledání vlastní identity se stává „plastickou“ pro „imunizování“ v oblasti projevů sociální patologie.¹¹⁵

U dětí můžeme spatřovat výskyt stejných sociálně patologických jevů jako u dospělé populace, ale také se vyskytují jevy příslušné pouze období dětství. Například útěky z domova a jevy spojené se školní docházkou záškoláctví, školní šikana a jiné.

¹¹³ VESELÁ, J. *Některé problémy mládeže na začátku nového tisíciletí*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 6

¹¹⁴ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 48

¹¹⁵ ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, s. 248

7.1. Závislosti

V dnešní době se závislosti staly běžnou součástí životního stylu, a to i u dětí a mladistvých. Závislost se vyskytuje v mnoha formách, jedná se o závislosti takzvaně klasické tj. na alkoholu, nikotinu, drogách, automatech. Rozšiřují se i závislosti na jídle, televizi, počítači (zejména internetu a sociálních sítích). Značná část závislostí je společností tolerována například alkoholová závislost, závislost na nikotinu, kávě a podobně.

Současná generace dětí mladistvých je drogově liberálnější a mezi dětmi je zakomponována vyšší tolerantnost vůči drogám. V roce 2005 uvádělo 48% respondentů ve věkové skupině 15 – 30 let zkušenost s drogou, v roce 1992 mělo v téže věkové skupině zkušenost s drogou pouze 6 % respondentů. Mladá generace nejvíce konzumuje alkohol, pouhých 5% populace ve věku 15 – 30 nikdy nezkusilo alkohol. V menší míře se vyskytuje kouření, 17% nikdy nezkusilo kouřit a nejmenší výskyt je u konzumace drog. Čím mladší dítě se stane uživatelem drog, tím negativnější dopad mají na jeho osobnost. Krizovým obdobím pro děti je 13 let, dítě často prožívá krizi v rodinném životě a hledá svou roli mezi vrstevníky, kde se nachází v zázemí vhodném pro užívání drog.¹¹⁶

Vykopalová¹¹⁷ charakterizuje příznaky závislosti jako:

- silná nutkavost užití látky, která může mít rostoucí nebo klesající intenzitu zpravidla ovlivněnou klíčovými zážitky nebo osobami
- změna tolerance ve smyslu stále stoupajících a častějších dávek
- redukce zájmů nebo jejich změna v důsledku závislosti a potřebě obstarávání si na ně finanční prostředky
- poruchy fyziologických funkcí organismu s doprovodnými psychickými projevy v důsledku nástupu abstinenčních příznaků
- změny v sebeovládání při snaze o ovlivnění velikosti zneužívaných dávek nebo jejich četnosti
- pokračování ve zneužívání látky i přes znalosti o její škodlivosti vytvářením řady obranných mechanismů

¹¹⁶ *Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007 – 2013* [online] c2006 [citováno dne 17. března 2012]. Dostupný z: <http://www.msmt.cz/mladez/koncepce-statni-politiky-pro-oblast-deti-a-mladeze-na-obdobi-2007-2013>

¹¹⁷ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 59

Nešpor¹¹⁸ uvádí specifika působení návykových látek u dětí a mladistvých:

- závislost se vytváří podstatně rychleji
- existuje vyšší riziko otrav spojené s nižší tolerancí; menší zkušeností a touhou riskovat
- vyšší riziko nebezpečného jednání; zřetelné zaostávání v psychosociálním vývoji
- i pouhý experiment je spojen se značnými problémy ve škole, rodině, mezi vrstevníky
- tendence zneužívat širší spektrum návykových látek; recidivy jsou u mládeže časté, avšak dlouhodobá prognóza může být pozitivní

Vznik závislosti u dětí a mladistvých je podmíněn mnoha faktory. Rodina má na formování životního stylu neopomenutelný vliv. Rodinné působení je charakterizováno dvojím přístupem. Na jedné straně stojí nadměrná protektivnost, pečlivost, autoritativnost a dominantnost rodičů. Na druhé straně má špatný vliv nedostatečný kontakt a kontrola se sníženým zájmem o dítě. Cítí – li se dítě v rodině jako nechtěné či odsunuté, může reagovat zlobením a upoutáváním pozornosti nebo se stane členem nevhodné party, případně začne užívat drogy.

Dysfunkční rodina je vedle patologické komunikace a hledání sociální identity jedna z nejdůležitějších příčin vzniku abúzu (nadměrné užívání) drog.¹¹⁹

7.1.1. Alkoholová závislost

Alkohol je jako droga značně podceňována, i když jeho účinky jsou pro organismus škodlivé. Často je na odmítání alkoholu pohlíženo jako na neadekvátní chování, společnost je k užívání alkoholu značně liberální. Rituál spojený s konzumací alkoholu značí pro děti vstup do světa dospělých.¹²⁰ Přestože se jedná o jev nebezpečný, je často podporován i ze strany rodičů. Dětem je nabízena sklenice alkoholu při rodinných oslavách, kdy u nich rodiče vzbuzují pozitivní přístup v alkoholu. Může pak nastat situace, kdy si dítě v předškolním věku

¹¹⁸ NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*, Praha: Portál, 2003, s. 54

¹¹⁹ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 18

¹²⁰ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 18

„ochutnává“ z tátova piva. Tato situace se rodině jeví jako úsměvná a nedoceňují zhoubný vliv alkoholu na dítě.

Záškodná¹²¹ uvádí rizikové faktory vzniku závislosti na alkoholu:

- Strukturně a funkčně narušená rodina. U závislých je registrováno zhruba 30 % rodin rozpadlých v důsledku rozvodu rodičů, dalších 10 % v důsledku úmrtí rodiče, v rodinách je nalézán trvalý nesoulad mezi rodiči, spolu s nedostatkem vřelosti a disciplíny.
- Psychické anomálie a abnormality jednoho, případně obou rodičů. Častá jsou psychická onemocnění, sebevraždy.
- Nepřítomnost dospělého, který by zajišťoval psychický kontakt, podílel se na vnitřním životě dítěte, radostech a starostech v rodině, škole a ve volném čase. Vztahy s rodiči neumožňují psychickou identifikaci s rodiči, což vede k retardaci procesu psychického zrání a vnitřní samostatnosti. Jako závažnější a více determinující pozdější abúzus je problematický vztah k matce.
- Zkušenost dítěte s užíváním rozmanitých látek rodiči.
- Zkušenost dítěte s užívání látek vrstevníky. Mladiství pijí alkohol individuálně zcela výjimečně, při pití dávají přednost společnosti kamarádů, partám.
- Dostupnost drogy

Z tohoto výčtu faktorů způsobujících alkoholovou závislost je patrný silný vliv prokreační rodiny na dítě. Rodinné patologie, problémy ve škole nebo poruchy chování, to vše může u dětí vyvolat vznik závislosti na alkoholu. Rodinná zátěž, kdy rodiče jsou závislí na alkoholu, je rizikem zejména u mladých mužů. Uvádí se, že tvoří až 64% závislých.¹²² Výzkumy potvrzují, že je-li otec často opilý, pravděpodobně i dítě jednou půjde v jeho šlépějích.¹²³ Mnoho dětí přichází na svět s abstinenčním syndromem. Což je způsobeno nadměrným pitím alkoholu ženy – matky v těhotenství.

Pro děti jsou účinky alkoholu ještě zhoubnější než v případě dospělých. Mají jiné fyziologické vlastnosti, zejména nižší tělesnou hmotnost a jejich játra nejsou schopna alkohol

¹²¹ ZÁŠKODNÁ, H. *Sociální deviace dětí a mládeže*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 1998, s. 32

¹²² VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 61

¹²³ SKOPALOVÁ, J. *Vybrané kapitoly ze sociálních deviací*. Olomouc: Univerzity Palackého v Olomouci, 2000, s. 23

odbourávat. Již malé množství může vyvolat nebezpečí otravy a závislost vzniká rychleji než u dospělých.¹²⁴

Užívání alkoholu mezi mladistvými dokládá tabulka č. 6. Výsledky jsou prezentovány dle projektu ESPAD 2011 (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách).¹²⁵

Častější výskyt pití alkoholických nápojů dokládají chlapci, nejčastěji konzumují pivo. U dívek není preference nápojů tak výrazná. Mezi lety 2007 a 2011 je možno sledovat nárůst konzumace alkoholických nápojů v obou skupinách mladistvých. U dívek vzrostl především podíl konzumentek vína a destilátů. U chlapců sledujeme nárůst především konzumentů piva a destilátů. Novým fenoménem mezi mladistvými konzumenty alkoholu je tzv. alkopops, tj. limonáda s obsahem alkoholu. I u toho druhu alkoholického nápoje je patrný nárůst konzumentů, a to v obou sledovaných skupinách.

Rizikovou formou konzumace alkoholu je nadměrné (5 a více sklenic alkoholu častěji než třikrát v měsíci) pití při jedné konzumní epizodě. Takovéto rizikové pití je častější u chlapců – v roce 2011 26,4 % populace chlapců ve věku 16 let. Ovšem patrný je i nárůst rizikového pití u dívek – v roce 2011 16,2 % populace dívek.¹²⁶

Tabulka č. 6

Pravidelné pití alkoholických nápojů u 16letých studentů

Alkohol za posledních 30 dní	chlapci		dívký	
	2007	2011	2007	2011
Pivo 6 x a více	28,7 %	36,9 %	15,7 %	15,6 %
Alkopops 6 x a více	7,3 %	7,7 %	7 %	9,3 %
Víno 6 x a více	7,7 %	10,6 %	7,8 %	9,3 %
Destiláty 6 x a více	13,8 %	18,8 %	10,8 %	12,2 %

Zdroj: Zaostřeno na drogy: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách 2011, s. 4

¹²⁴ NEŠPOR, K., CSÉMY, L., *Alkohol, drogy a vaše děti*. Praha, 1994, s. 59

¹²⁵ *Zaostřeno na drogy: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách 2011*. [online] c2012 [citováno dne 17. března 2012]. Dostupný z: www.drogy-info.cz/index.php/info/press_centrum/vysledky_evropske_skolni_studie_o_alkoholu_a_jinych_drogach_espad_v_cr_v_r_2011_tiskova_zprava

¹²⁶ *Zaostřeno na drogy: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách 2011*. [online] c2012 [citováno dne 17. března 2012]. Dostupný z: www.drogy-info.cz/index.php/info/press_centrum/vysledky_evropske_skolni_studie_o_alkoholu_a_jinych_drogach_espad_v_cr_v_r_2011_tiskova_zprava

7.1.2. Tabakismus

Tabák je jednou z tolerovaných drog. Jeho užívání je poměrně časté, a to i v generaci dětí a mladistvích. Nepříznivé účinky nadměrného užívání tabáku se neprojevují ihned, ale jsou znatelné především v oblasti zdraví uživatele. Tabákový kouř obsahuje velké množství škodlivin, například dehet, kysličník uhelnatý, formaldehyd a jiné. Dle Nešpora¹²⁷ je látkou, která způsobuje závislost nikotin.

Následující tabulka č. 7 vypovídá o situaci v oblasti kouření mládeže. Výsledky jsou prezentovány dle projektu ESPAD 2011 (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách).¹²⁸

Silnými kuřáky jsou označováni jedinci, kteří vykouří více než 11 cigaret denně. U chlapců dochází ke zvyšování počtu kuřáku, a to v případě denních i silných kuřáků. U dívek je trend opačný, snižuje se počet denních kuřáček a dokonce i silných kuřáček.

Tabulka č. 7

Kouření cigaret mezi mladistvými

	chlapci		dívký	
	2007	2011	2007	2011
Denní kuřáci	23,7 %	27,2 %	26,8 %	24,2 %
Silní kuřáci	7,9 %	10,1 %	8,4 %	6,4 %

Zdroj: Zaostřeno na drogy: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách 2011, s. 3

V populaci dětí a mládeže je kouření hromadným jevem. Děti prostřednictvím kouření cigaret prokazují svou příslušnost ke skupině vrstevníků. Zajímavé je propojení kuřáctví s prospěchem dětí. Mühlpachr¹²⁹ poukazuje na skutečnost, že čím horší je prospěch, tím více jsou kouřeny cigarety. Typický silný kuřák je chlapec nejvyšší třídy ZŠ s podprůměrným prospěchem. Kouření je rozšířenější mezi chlapci než mezi děvčaty. Slabší kuřáci vytvářejí základnu pro další vývoj. Stoupá jak počet vykouřených cigaret jedincem, tak množství

¹²⁷NEŠPOR, K., CSÉMY, L., *Alkohol, drogy a vaše děti*. Praha, 1994, s.68

¹²⁸ *Zaostřeno na drogy: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách 2011*. [online] c2012 [citováno dne 17. března 2012]. Dostupný z: www.drogy-info.cz/index.php/info/press_centrum/vysledky_evropske_skolni_studie_o_alkoholu_a_jinych_drogach_espad_v_cr_v_r_2011_tiskova_zprava

¹²⁹ MÜHLPACHR, P., *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 23

kuřáků. Tolerance společnosti vůči tabáku a dokonce jeho podpora prostřednictvím reklam, má vliv i na dospělou populaci zejména však na děti.

7.1.3. Drogová závislost

*„Drogy jsou chemické látky, které vpraveny do živého organismu mohou změnit jednu nebo více jeho funkcí.“*¹³⁰

Ondrejkovič zmiňuje, že droga vpravená do organismu je schopná vyvolat psychickou a nebo fyzickou závislost.¹³¹ Drogou je látka, která ovlivňuje člověka a je schopná vyvolat závislost vedoucí k dalšímu užívání.

Drogy lze dělit na legální, sociálně akceptovatelné, jejichž konzumace není v rozporu se zákonem. Nelegální drogy jsou v rozporu s platnými pravidly společnosti. Jsou sice ve svých účincích nebezpečnější, ale v porovnání s drogami legálními méně často konzumované.¹³²

Za užíváním drog může stát mnoho příčin například pouhá touha po zkušenosti, nerozvážené jednání, a neznalost následků, ale také neochota respektovat normy nebo vzpoura. Zvláště u dětí je důležitý způsob trávení volného času, parta, do které se jedinec řadí a k níž se prostřednictvím zkušenosti s drogou touží přiblížit. Dokazují tak svou loajlnost a příslušnost ke skupině.

Drogové závislosti se vyskytují ve větší míře v oblastech sociálně a ekonomicky znevýhodněných, které jsou charakteristické vysokou kriminalitou a velkým počtem nezaměstnaných. Stejně jako u jiných sociálně patologických jevů vyskytujících se u dětí i v tomto případě má vliv rodina. *„ Značné procento drogově závislých pochází z rozvrácených či neúplných rodin. Někdy je obtížné zjistit, zda poruchy komunikace v rodině předcházely začátku užívání drog, nebo zda alespoň částečně nejsou důsledkem dezintegrujícího vlivu problémů s drogami na systému rodiny. Další predispozicující faktor představuje závislost či nadměrné užívání alkoholu či drog rodiči.“*¹³³ Narkomanská generace rodičů rodí děti značně biologicky zatížené.¹³⁴

¹³⁰ ZÁŠKODNÁ, H. *Sociální deviace dětí a mládeže*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 1998, s. 18

¹³¹ ONDREJKOVIČ, P., POLIAKOVÁ, E. *Protidrogová výchova*. Bratislava: Veda, 1999, s. 12

¹³² ONDREJKOVIČ, P. *Sociální patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, s. 161

¹³³ ZOUBKOVÁ, I., NIKL, J., ČERNÍKOVÁ, V. *Kriminalita mládeže*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2001, s. 12

¹³⁴ SAK, P. *Proměny mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000, s. 225

Pokud se doma dítě setkává s nadměrnou konzumací alkoholu, cigaret případně i jiných drog, považuje toto jednání za normální či dokonce správné. Potom se zvyšuje riziko jeho vlastní závislosti, z důvodu přejímání vzorců chování. Rizikem spojeným s rodinným prostředím je vzdor a vzpoura proti rodinnému životu. Dítě tímto způsobem také utíká před problémy, které není schopno v rámci rodiny vyřešit.

Děti a mladiství (ve věku 15-19 let) tvoří velkou část uživatelů drog, přibližně 47,5 % uživatelů. Asi 14 % uživatelů okusilo drogu před patnáctým rokem věku.¹³⁵

Drogou často užívanou mladistvými je marihuana. V současné době stoupá obliba rekreačního užívání marihuany ve věkové kategorii 15-25 let. Přibližně polovina populace ve středoškolském věku (15-25 let) má alespoň jednu zkušenost s marihuanou, z nichž asi 15% užívá marihuanu pravidelně.¹³⁶

7.2. Agresivita

Vznik násilného chování u dětí připisujeme mnoha faktorům, především působení rodiny a socio-ekonomické situaci, v níž se uskutečňuje socializace jedince, osvojování společenských norem, hodnot, rolí a vzorců chování. V rodině může docházet k modelování násilí jako běžné formy komunikace. Dítě, které je svědkem agresivního chování v rodině, nebo se dokonce stává obětí násilí, později vnímá agresivitu jako běžnou normu chování.¹³⁷ Ovšem také výchova hýčkáající může u dětí způsobovat hysterické chování a agresivitu. Dítě se díky přehnaně protektivní výchově stane tyranem svých vlastních rodičů a později i celého okolí.

Vykopalová přisuzuje vznik agresivity u dětí faktorům genetickým i rodinnému prostředí. Agresivní sklony u jedince jsou zapříčiněny genetickou výbavou jedince, vlastnostmi temperamentu a to zejména impulzivitou a vznětlivostí. „*Pokud k těmto faktorům přistoupí i kontraindikující faktory prostředí, tedy nevhodné zacházení s dítětem v rodině, jeho zanedbávání, týrání, tolerance nebo podpora násilí, dochází k osvojování odlišných norem a hodnot a vytváření touhy po dominantním postavení, bezohledném prosazování cílů bez*

¹³⁵ KALINA, K., a kol. *Drogy a drogové závislosti 2*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003, s. 232

¹³⁶ KALINA, K., a kol. *Drogy a drogové závislosti 1*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003, s. 27

¹³⁷ ONDREJKOVIČ, P., *Sociálna patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, s. 101

ohledu na ostatní.“ Projevy agrese tedy úzce souvisí s učením a se zkušeností, která je mnohdy i zprostředkována.¹³⁸

V rodině může docházet k nečitelnosti požadavků a pravidel rodičů. Dítě se cítí nejistě a může u něj vznikat napětí a agrese. K nečitelnosti ve výchově může docházet i ve zdánlivě fungujících rodinách.¹³⁹

Dle Martínka¹⁴⁰ je milné domnívat se, že viníkem vzniku agresivity je muž. Praxe dokazuje, daleko větší problémy s agresivitou u dětí, které jsou vychovávány tzv. skrytě agresivní matkou. Takováto matka veřejně popírá trestání dítěte za jakýkoli prohřešek, často se dokonce staví do pozice ochránkyně dítěte. Pravdou je, že matka skutečně na dítě nevztáhne ruku. Ovšem hrozí dítěti: „Počkej, až přijde táta, on si to s tebou vyřídí!“ Jakmile se otec dostaví, vše mu řekne, náležitě to „přibarví“ a otec dítě potrestá.

Na výskyt agresivního chování u dítěte má vliv také rozchod rodičů. Dítě se následkem rozchodu chopí moci. Rodiče obvykle příliš nezasahují, protože se cítí provinile, soupeří spolu o jeho lásku, a proto mají sklon ustupovat jeho požadavkům. Rozchod rodičů u dětí vzbuzuje vzpuru, jelikož ho cítí jako ohrožení své jedinečnosti. Vzpoura se následně obrací v krutost vůči vnějšímu světu a lhostejnost k utrpení ostatních.¹⁴¹

Agresivita může být spojena s výchovnou „slepotou rodiče“, takoví rodiče odmítají jakoukoli spolupráci, nevidí v chování dítěte žádný problém a nic nechtějí řešit. Tvrdí, že se dítě chová normálně, vinu svalují na jiné a sami se zbavují odpovědnosti. Nepřijímají žádné výtky vůči výchově potomka a mají pocit, že vše dělají pro blaho dítěte. Takový rodič může své dítě dokonce k agresivitě nabádat, což znamená, že jej vedou k prosazování „ostrých loktů“. Protož kdo je nemá, nemůže v silné konkurenci obstát.¹⁴²

¹³⁸ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 103

¹³⁹ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 67-68

¹⁴⁰ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 11

¹⁴¹ ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2004, s. 96-97

¹⁴² MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 16-17

7.3. Šikana

Jedná se o složitý sociálně patologický jev, při němž je omezována zejména osobní svoboda a rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je ubližováno na zdraví a majetku. Oběť šikany je bezradná, může to být pro její fyzický handicap, psychickou odlišnost, neobratnost, izolovanost v kolektivu a jiné. Stejně jako u mnoha jiných sociálně patologických jevů je i u šikany příčinou vzniku agrese.

Je třeba si uvědomit, že ne každé nepříjemné chování je šikana. V případě šikany by měli být splněny následující podmínky. Převaha síly nad obětí, a to sil fyzických ale i psychických. Psychicky odolnější jedinec trápí jedince méně psychicky odolného. Převaha sil může spočívat také v útočení více žáků na jednoho slabšího jedince. Dále oběť vždy chápe jednání ostatních jako nepříjemné. Děti se často zaměřují na rodinu šikanovaného, na jeho sociálně slabší rodinné poměry, často haní jeho rodiče. Útok může být dlouhodobý i krátkodobý, z určitého hlediska lze považovat krátkodobou šikanu za nebezpečnější. Za šikanu ji často ani nepovažujeme, nebo o ní nevíme.¹⁴³

Iniciátoři šikany jsou obvykle „ti silní“, umějí svůj strach skrývat (i před sebou) a zneužívat strachu druhých. Je u nich nápadná, i když nereflektovaná krutost a silná touha po moci. Tyto dva faktory lze považovat za hlavní hnací motor konání agresorů.

Osobnost agresorů - iniciátorů je značně duchovně a mravně nezralá. Dochází u nich častěji výskytům citové deprivace nebo subdeprivace v rodině či náhradní výchově.

Kolář¹⁴⁴ specifikoval tři typy agresorů - iniciátorů šikanování:

- **První typ:**
 - hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy
 - šikanuje: masivně, tvrdě a nelítostně, používá šikanu cíleně k zastrahování druhých
 - **specifika rodinné výchovy:** častý výskyt agrese a brutality rodičů – jakoby agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali
- **Druhý typ:**
 - velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu

¹⁴³ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 109-112

¹⁴⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 86-87

- šikanuje: cíleně, rafinovaně, spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků
- **specifika rodinné výchovy:** časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky
- **Třetí typ:**
 - „srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný
 - šikanuje: pro pobavení sebe i ostatních, patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky
 - **specifika rodinné výchovy:** nejsou zaznamenána výraznější specifika, pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině

K této typologii agresorů přidává Martínek¹⁴⁵ ještě jeden typ – agresor spouštějící ekonomickou šikanu. Jde o děti, u kterých rodiče ve výchově preferují nadbytek materiálních věcí. Maximálně dítě podporují a chtějí, aby bylo nejlepší za každou cenu. Nechtějí, aby ve společnosti zaostávalo. Ačkoli mají děti všechno, co si mohou přát, chybí jim od rodičů cit a opravdové souznění. Jestliže dítě dostane ihned vše, co si přeje, nedokáže si ničeho vážit. Pokud se nenaučí vážit materiálních věcí, velice těžko si bude vážit mezilidských vztahů. Agresorům slouží majetek k rozvrstvení třídy, třídní hierarchii.

Jednotně specifikovat oběť šikany je poněkud složitější, v podstatě se může obětí šikany stát kterékoli dítě. Oběti nejsou defektní jedinci, jsou jen „nejslabší ze slabých“, na rozdíl od agresorů neumějí skrýt svůj strach a využít strachu druhých. Projevuje se u nich i vrozená slabá reaktivita v zátěžových situacích.

Dle Koláře¹⁴⁶ lze oběti zjednodušeně charakterizovat jako:

- oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem
- oběti „silné“ a nahodilé
- oběti „deviantní“ a nekonformní
- šikanování žáci s životním scénářem oběti

Šikana obvykle probíhá v pěti vývojových stádiích: ostrakismy (oběť je vyčleněna z kolektivu), fyzická agrese a psychická manipulace, vytvoření jádra (pokud nedojde k zásahu

¹⁴⁵ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 138

¹⁴⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 86-87

ze strany dospělých, děti se utvrzují ve své převaze a ovlivňují celý kolektiv), vytváření norem (agresoři jsou závislí na šikanujícím chování, mají radost z toho, že se oběť bojí, mohou ubližovat i pro pobavení) posledním stádiem je totalita (agresoři vládnou a ostatní je poslouchají, včetně obětí). Ovšem nemusí dojít k rozvinutí všech stádií a často se různá stadia překrývají.¹⁴⁷

V následující tabulce jsou zprostředkovány výsledky zjištěné v rámci projektu Rychlá Šetření 2007, který byl proveden Ústavem pro informace ve vzdělávání.¹⁴⁸ Zjišťován byl výskyt šikany na školách.

V roce 2007 se šikana vyskytovala téměř ve třech čtvrtinách škol, tedy v 70,4 %. Více než polovina těchto škol – 56,3 % zaznamenala výskyt šikany méně často než jedenkrát do měsíce. Jednou měsíčně se vyskytuje v případě 10,8 % škol, jedenkrát za jeden až dva týdny v případě 2,6 % škol a několikrát do týdne se vyskytuje na 0,7 % škol.

Tabulka č. 8

Výskyt šikany na školách

Několikrát do týdne	0,7 %
Jednou za 1 až 2 týdny	2,6 %
Jedenkrát měsíčně	10,8 %
Méně než 1x měsíčně	56,3 %
Nevyskytuje se	29,6 %

Zdroj: Šikana ve školách, Rychlá šetření 1/2007, realizovaný Ústavem pro informace ve vzdělávání, s. 5

¹⁴⁷ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 117-129

¹⁴⁸ Šikana ve školách, Rychlá šetření 1/2007. [online] c2012 [citováno dne 26. března 2012]. Dostupný z: www.uiv.cz/clanek/374/1359

7.4. Kriminalita a delikvence

Trestná činnost dětí a mládeže je v mnoha aspektech odlišná od ostatních věkových skupin. Mládež má odlišné psychosomatické vlastnosti, motivy a méně zkušeností. Mühlpacher¹⁴⁹ uvádí některé charakteristické rysy mladistvých pachatelů:

- Předmět útoku je určován jiným hodnotovým systémem než v případě dospělých
- Trestnou činnost páchají převážně ve skupinách
- Příprava trestné činnosti je nedokonalá
- Chování se vyznačuje neúměrnou tvrdostí
- Konání je ovlivněno nedostatkem zkušeností a znalostí
- Značný vliv má alkohol či jiná návyková látka
- Většina trestných činů je páchána pod vlivem momentální situace
- Při opakování činů vykazují specifické znaky
- Při získávání alibi se orientují do skupiny, do níž patří
- O spáchaném činu nebo jeho přípravě se svěřují své partě
- Odcizují předměty, které potřebují nebo se jim líbí

Vycházíme-li z předpokladu, že zásadní vliv na výskyt sociálně patologických jevů u dětí má rodina, nelze její působení opomenout ani u kriminálního chování dětí. Pokud rodina neplní svoji funkci, dítě zpravidla strádá a prožívá zklamání. Což může způsobovat problémy s orientací v mezilidských vztazích, dítě prožívá nedůvěru v sebe sama a pochybuje o svých schopnostech a dovednostech. Takový jedinec neumí čelit déletrvajícím neúspěchům a stresu, nepřijímá odpovědnost za své chování. Na základě negativních životních zkušeností si začne vytvářet vlastní systém hodnot a může se u něj vyvíjet nenávist a agresivita. Pokud se dítě cítí v rodině ponižováno a opovrhuje se s ním, může mít sklon k pocitům méněcennosti. Ty potom kompenzuje extremizmem, výtržnictvím a nebo podléhání skupinovým autoritám.

Většina mladistvých páchajících trestnou činnost pochází z narušených rodin, ve kterých rodiče nadměrně užívají alkohol, drogy nebo už byly trestáni. K výskytu trestné činnosti dětí však nedochází jen v sociálně slabých rodinách. I v dobře situované rodině se děti mohou chovat delikventně. Zejména chybí-li jim láska, pocit bezpečí, rodinách kde výchovu doprovází nedůslednost, ale i v případě nadměrného ochránářství. Klíčové pro

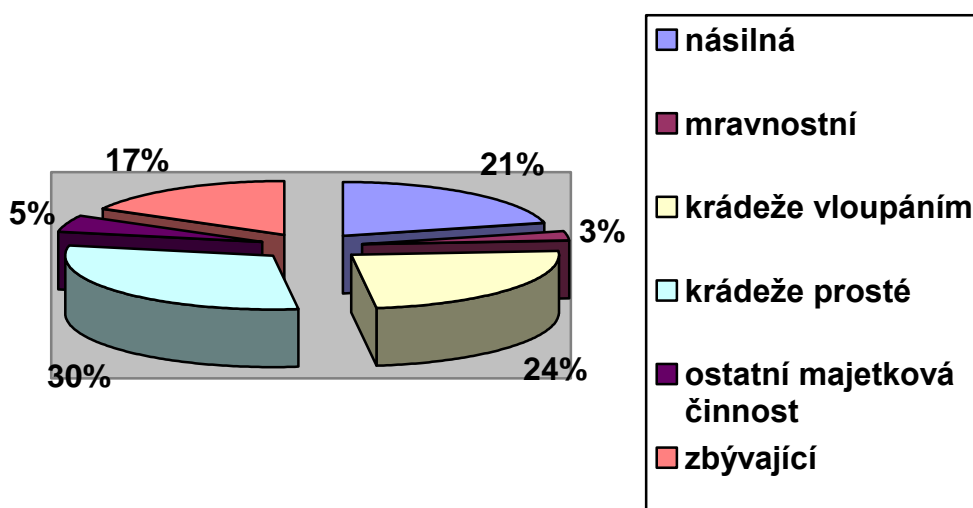
¹⁴⁹ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova Univerzita, 2009, s. 130-131

zdravý vývoj jsou vztahy mezi dítětem a matkou, mezi dítětem a otcem i ostatními členy rodiny.¹⁵⁰

Děti se nejčastěji dopouštějí majetkové trestné činnosti. Při srovnání skupiny dětí do 15 let a mladistvých pachatelů docházíme k závěru, že podíl v zastoupení druhů trestní činnosti je téměř stejný. Jak dokazují grafy č. 1 a č. 2 nejčastější je výskyt krádeží, jak vloupáním, tak krádeží prostých. Společně tvoří u obou skupin více než polovinu všech kriminálních činů. Nejmenší výskyt má kriminalita mravnostní. Činy zbývajícími je označeno sprejerství, výtržnictví, drogová trestná činnost, podílnictví, šíření poplašné zprávy a neoprávněné držení platební karty.¹⁵¹

Graf č. 1

Struktura kriminality dětí do 15 let v roce 2004

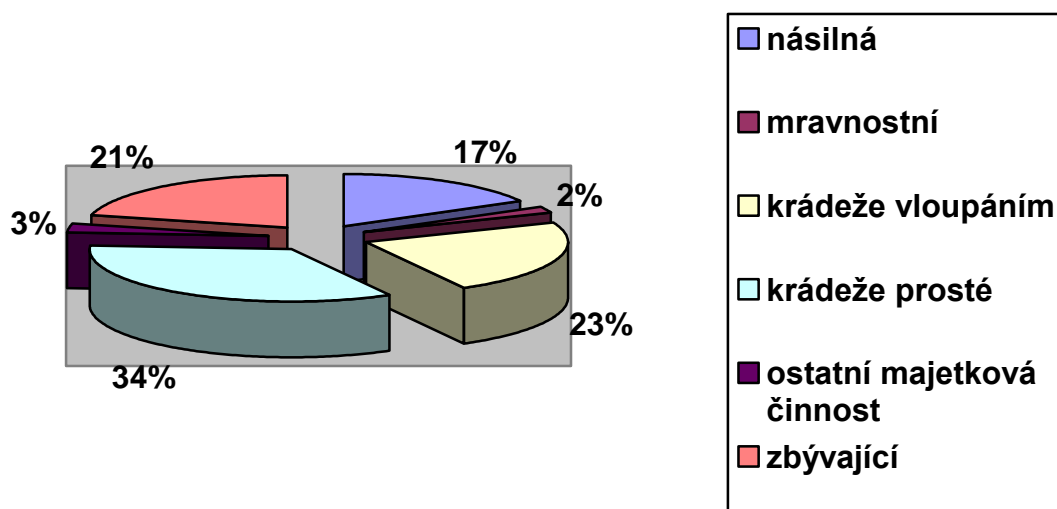
Zdroj: MAREŠOVÁ, A. *Současný stav kriminality mládeže*, s. 5

¹⁵⁰ JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004, s. 321-322

¹⁵¹ MAREŠOVÁ, A. *Současný stav kriminality mládeže*. [online] [citováno dne 19. března 2012]. Dostupný z: www.viod.cz/editor/assets/download/prezentace_maresova_1.pdf

Graf č. 2

Struktura kriminality mladistvých pachatelů v roce 2004

Zdroj: MAREŠOVÁ, A. *Současný stav kriminality mládeže*, s. 9

8. Závěr

Cílem diplomové práce je analyzovat, jaký vliv má problémové rodinné prostředí na dítě. A za jakých konkrétních podmínek u dětí sociálně patologické chování vzniká.

Na základě důkladné analýzy mnoha zdrojů a zpracování dat týkajících se rodinného prostředí a sociálně patologických jevů vyskytujících se u dětí, se práce snaží prokázat, že rodina a rodinné prostředí mají zásadní vliv na vývoj dítěte.

Rodinu lze řadit do čtyř pásem, a to podle toho, zda plní základní rodinné funkce. Jsou to funkce: biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální a socializačně-výchovná. Na základě plnění či neplnění těchto funkcí, lze dle Dunovského označit rodinu jako funkční, problémovou, dysfunkční a afunkční. Diplomová práce se dále zabývá rodinami dysfunkčními. Tedy takovými, ve kterých dochází k poškozování některé nebo všech funkcí rodiny. Případně rodinami afunkčními, které už nejsou schopny plnit svůj zásadní účel.

Na děti působí především složení rodiny. Negativní důsledky pro dítě přináší zejména rozvod, který způsobí, že v rodině chybí v rodině jeden z rodičovských vzorů, které jsou pro dítě velmi důležité. Podstatné je, do jakého rodinného prostředí dítě přichází, jelikož se jedná o prvotní a nejdůležitější prostředí v životě dítěte. Působí zde na něj mnoho faktorů, které ho v jeho budoucím životě ovlivňují nebo později ovlivňovat budou. Důležité jsou především vztahy v rodině. Jelikož dítě potřebuje cítit lásku a uznání, je nutné, aby byly respektovány jeho potřeby. Pokud tak není, vzniká u dítěte psychická deprivace či subdeprivace. Dále má na dítě vliv způsob komunikace v rodině a zejména výchovný styl. V práci jsou jmenovány takzvané patoplastické výchovné styly, v jejichž důsledku je u dětí spatřován sklon k určitému sociálně patologickému chování. Dítě a jeho budoucí vývoj ovlivňuje také patologické chování rodičů, zejména alkoholismus rodičů, užívání drog, agresivita v rodině nebo neplnění rodičovských rolí. Výskyt syndromu CAN, je sám o sobě známkou neadekvátního fungování rodiny.

Závěrečná část práce je věnována problematice konkrétních sociálně patologických jevů vyskytujících se u dětí a mladistvých. Vybrány byly jevy, jejichž výskyt je v této rizikové skupině nejčastější.

Pozornost je věnována závislostem, a to na alkoholu, tabáku a nealkoholových drogách. Jelikož nevhodné rodinné prostředí je jedním z hlavních faktorů, které podněcují vznik závislosti na alkoholu u dětí. Přičemž vliv má i vztah rodičů k alkoholu. Také u závislosti na nikotinu a drogách má rozhodující vliv rodina. Setkává – li se dítě doma

s nadměrnou konzumací alkoholu, cigaret nebo jiných drog, může toto jednání považovat za správné, a tím se také zvyšuje riziko jeho vlastní závislosti. Nastat může i situace, kdy se jedinec prostřednictvím drog snaží vyřešit tíživou životní situaci.

Vznik násilného chování u dětí, lze připisat především působení rodiny, situaci, v níž se uskutečňuje jeho socializace, osvojování společenských hodnot a norem a dalším. Pokud je dítě doma svědkem nebo dokonce obětí násilí, vnímá i ono agresivitu jako běžnou formu chování.

V případě šikany u dětí, má rodina a výchova vliv zejména na iniciátora – agresora. Jejich osobnost je značně duchovně a mravně nezralá. Je u nich patrný častější výskyt citové deprivace či subdeprivace. Výskyt agresivního chování a sklon stát se iniciátorem šikany mají především děti, jejichž rodinné prostředí je nevhodné a rodiče volí špatnou výchovnou strategii.

Převážná část dětí a mladistvých páchajících trestnou činností pochází z narušených rodin. Rodiče nadměrně užívají alkohol, drogy nebo už sami byli trestáni. Nejsou to ale pouze sociálně slabé rodiny, v nichž by docházelo k trestné činnosti dětí a mladistvých. I v rodině dobře situované se může vyskytovat jedinec – dítě nebo mladiství, který se chová delikventně. Zejména chybí – li jim láska a pocit bezpečí.

Je tedy zřejmé, že rodina má neopomenutelný vliv na dítě. Jedinec se prostřednictvím rodinného prostředí učí. Vnímá chování rodičů a přebírá vzorce jejich chování, ať úmyslné nebo skryté. Chování a zkušenosti, které jedinec nabyt v rodině orientační, dál užívá ve svém životě a mnohdy je i přenáší do rodiny prokreační.

Seznam použité literatury:

1. ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2004, ISBN 8071788082
2. BECK, U. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, ISBN 978-80-7419-047-6
3. BERGER, P., L. *Pozvání do sociologie*. Praha: Správa sociálního řízení FMO, 1991, ISBN 80-85469-08-1
4. BŘICHÁČEK, V. Odolnost rodiny. In. PLAŇAVA, I., PILÁT, M, *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister & Principal, 2002, ISBN 8086598365
5. DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999, ISBN 80-7169-254-9
6. DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., Matějček, Z. *Týrané zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995, ISBN 80-7169-192-5
7. DURKHEIM, E. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis, 1926, ISBN
8. FISCHER, S., ŠKODA J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2781-3
9. GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992, ISBN 80-85605-28-7
10. GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, ISBN 80-7203-124-4
11. HINTNAUS, L. *Člověk a rodina Smysl a funkce rodiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998, ISBN 80-7040-315-2
12. HRČKA, M. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, ISBN 80-85850-68-0
13. JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-535-0
14. JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004, ISBN 8073120380
15. KALINA, K., a kol. *Drogy a drogové závislosti 1*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003, ISBN 80-86734-05-6
16. KALINA, K., a kol. *Drogy a drogové závislosti 2*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003, ISBN 80-86734-05-6
17. KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2009, ISBN 80-86429-39-3
18. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-513-X

19. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., *ČLOVĚK –PROSTĚDÍ – VÝCHOVA*. Brno: Padio, 2001, ISBN 80-7315-004-2
20. KUCHAROVÁ, V. Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství. In. MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. *Modernizace a Česká rodina*. Brno: Fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2003, ISBN 80-86598-61-6
21. MAREŠ, P. Hodnota dítěte v životě českých rodin. In. SIROVÁTKA, T., HORA, O. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. Brno: Albert, 2008, ISBN 9788073261405
22. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5
23. MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum, 1997, ISBN 80-85121-89-1
24. MAĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-1056-6
25. MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-825-8
26. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, ISBN 80-86429-19-9
27. MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, ISBN 80-85850-92-3
28. MOŽNÝ, I. Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů v mezinárodním srovnání. In MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister&Principal, 2003, ISBN 80-86598-61-6
29. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, ISBN 80-86429-05-9
30. MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, ISBN 80-210-2511-5
31. MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova Univerzita, 2009, ISBN 978-80-210-4550-7
32. MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, ISBN 978-80-7392-069-2
33. NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*, Praha: Portál, 2003, ISBN 978-80-7367-267-6
34. NEŠPOR, K., CSÉMY, L. *Alkohol, drogy a vaše děti*. Praha, 1994

35. ONDREJKOVIČ, P., POLIAKOVÁ, E. *Protidrogová výchova*. Bratislava: Veda, 1999, ISBN 8022405531
36. ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia*, Bratislava: VEDA, 2001, ISBN 8022406163
37. PETRUSEK, M. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996, ISBN 80-7184-310-5
38. PRŮCHA, J. VALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-772-8
39. RADIMSKÁ, R., TOMÁŠEK, M. 2003. „Singles – nový životní styl a jeho generová specifika v České republice.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* (1-2):10
40. SAK, P. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*, Praha: Petrklíč, 2000, ISBN 8072290428
41. SKOPALOVÁ, J. *Vybrané kapitoly ze sociálních deviací*. Olomouc: Univerzity Palackého v Olomouci, 2000, ISBN 80-244-0146-0
42. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-559-8
43. SOPBOTKA, T., Bezdětnost v české republice. In HAMPLOVÁ, D., ŠALAMOUNOVÁ, P., ŠAMANOVÁ, G. *Životní cyklus: Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, ISBN 80-7330-082-6
44. ŠŤASTNÁ, ANNA. Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí. In MANSFELDOVÁ, Z., TUČEK, M. (ed.). *Současná Česká společnost. Sociologické studie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR 2002, ISBN 80-7330-009-5
45. TOMÁŠEK, M. 2006. „Singles a jejich vztahy; kvalitativní pohled na nesezdané a nekohabitující jednotlivce v České republice.“ *Sociologický časopis* (1): 81-106
46. VESELÁ, J. *Některé problémy mládeže na začátku nového tisíciletí*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, ISBN 80-7194-558-7
47. VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, ISBN 80-244-0337-4
48. ZÁŠKODNÁ, H. *Sociální deviace dětí a mládeže*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 1998, ISBN 80-7042-519-9
49. ZOUBKOVÁ, I., NIKL, J., ČERNÍKOVÁ, V. *Kriminalita mládeže*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2001, ISBN 80-7251-070-3

Internetové zdroje:

1. *Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007 – 2013* [online] c2006 [citováno dne 17. března 2012].
Dostupný z: <http://www.msmt.cz/mladez/koncepce-statni-politiky-pro-oblast-deti-a-mladeze-na-obdobi-2007-2013>
2. MAREŠOVÁ, A. *Současný stav kriminality mládeže*. [online] [citováno dne 19. března 2012].
Dostupný z: www.viod.cz/editor/assets/download/prezentace_maresova_1.pdf
3. *Národní zpráva o rodině 2004* [online]. c2005 [citováno dne 6. března 2012].
Dostupný z: <http://www.mpsv.cz/cs/898>
4. *Šikana ve školách, Rychlá šetření 1/2007*. [online] c2012 [citováno dne 26. března 2012]. Dostupný z: www.uiv.cz/clanek/374/13
5. *Zaostřeno na drogy: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách 2011*. [online] c2012 [citováno dne 17. března 2012]. Dostupný z: www.drogy-info.cz/index.php/info/press_centrum/vysledky_evropske_skolni_studie_o_alkoholu_a_jinych_drogach_espad_v_cr_v_r_2011_tiskova_zprava
6. *Lékařský slovník*. [online] c2008 [citováno dne 30. března 2012].
Dostupný z: <http://lekarske.slovniky.cz/lexikon-pojem/psychastenie-1>
7. *Rozvodovost*. [online] c2012 [citováno dne 10. března 2012].
Dostupný z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>
8. VEČERKA, K., HOLAS, J., ŠTĚCHOVÁ, M., DIBLÍKOVÁ, S. *Sociálně patologické jevy u dětí: závěrečná zpráva z výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci [online] c2012 [citováno dne 16. března].
Dostupný z: <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Eva Hönigová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Tomáš Kadlec
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Výskyt sociálně patologických jevů u dětí pocházejících z dysfunkční rodiny
Název v angličtině:	The incidence of social pathologies in children from dysfunctional families
Anotace práce:	Cílem práce je analyzovat, zda má dysfunkční rodinné prostředí vliv na výskyt sociálně patologických jevů u dětí. Dále dokládá za jakých podmínek v rodině, konkrétní sociálně patologické jevy u dětí vznikají. Fungování rodiny je hodnoceno v oblasti rodinného uspořádání, vztahů v rodině, výchovného stylu rodičů a případného neplnění základních potřeb dítěte. V závěrečné části práce jsou krátce charakterizovány vybrané sociálně patologické jevy, především ve vztahu k rodinnému prostředí.
Klíčová slova:	Společnost, sociální patologie, rodina, rozvod, výchova, vztahy, CAN, sociálně patologické jevy, závislosti, alkohol, tabák, drogy, agresivita, šikana, kriminalita a delikvence
Anotace v angličtině:	The aim is to analyze whether a dysfunctional family environment influence the incidence of social pathologies in children. Also illustrates the conditions under which the family, specific social pathologies in children arise. Family functioning is assessed with regard to family structure, family relationships, educational style of parents and possible failure of basic needs of child. In the final part are briefly characterized by selected socio-pathological phenomena, especially in relation to family environment.
Klíčová slova v angličtině:	Society, social pathology, family, divorce, parenting, relationships, addiction, alcohol, tobacco, drugs, bullying, aggression, crime and delinquency
Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	109 740 znaků, 65 stran
Jazyk práce:	český

